

ЛЬВІВ • ЧЕРВЕНЬ • 1936 • Ч. 6

ПЕРЕДПЛАТА „ЛІТОПISУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ НА 1936 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7 зл., чверть-
річна 3.50 зл. — Ціна числа 1.20 зл. — Для членів „Черво-
ної Калини“ чвертьрічно 3 зл.

АДРЕСА:

„ЛІТОПIS ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА 12 ІІ ПОВ.
Почт. скр. ч. 43.

**СИЛА НАРОДУ — В СИЛІ ЙОГО КУЛЬТУРИ!
ВСІ НАВЧАЙМОСЯ СВОЄЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ!**

Передплачуйте на 1936-й рік одні видання:

„РІДНА МОВА“

науково-популярний місячник, присвячений вивченню на-
шої літературної мови. Плата тільки наперед: річно 6 зл.,
півр. 3 зл., чвертьрічно 1.60 зл., окреме число 50 гр. За
границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Конто
чекове П. К. О. 27110.

„НАША КУЛЬТУРА“

науково-літературний місячник, присвячений вивченню на-
шої культури. Плата тільки наперед: річно 12 зл., півр.
6.50 зл., чвертьрічно 3.50 зл., окрема книжка 1.25 зл. За
границею 15 зл. або 3 дол. річно. Конто чекове П. К. О.
ч. 5880.

Для Чехословаччини, Австрії й Мадярщини
передплата крайова.

Журнали видає й редагує проф. д-р Іван Огієнко.

Адреса: Warszawa 4, ul. Stalowa 25. m. 10.

ПЕРЕКОНАЙТЕСЯ, ЩО

„НАЗУСТРІЧ“

це найкращий у нас літературно-мистецький жур-
нал для українських родин.

За два роки існування „Назустріч“ здобув загальне
признання.

Найвизначніші українські письменники й мистці
містять в „Назустрічі“ свої твори.

Домагайтеся чисел на показ!

Передплата: місячна 0.90 зол.; чвертьрічна 2.70
зол.; піврічна 5.40 зол.; річна 10 зол.

Адреса: „Назустріч“, Львів, Ринок 10.

ЧИТАЙТЕ Й ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

„НЕДІЛЮ“

одинокий, незалежний часопис-журнал для україн-
ських родин. „Неділя“ виходить щотижня під неділю
з багатим політичним, культурним, літературним
і популярно-науковим змістом. Кутики: господар-
ський, жіночий, лікарський, загадковий, шаховий,
правничий і т. д.

ЖАДАЙТЕ ОКАЗОВИХ ЧИСЕЛ!

Умовини передплати: Річно 12 зол., піврічно 6 зол.,
місячно 1 зол. За границею 3 долари річно.

АДРЕСА (НОВА ЗМІНЕНА): РИНОК 5, тел. 293—83;
П. К. О. 412312; ч. картотеки розрах. переказів 23.

УЖЕ ВИЙШОВ 5-ий ЗБІРНИК

„ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ“

Орган Українського Воєнно-Історичного Т-ва. Мі-
стить статті ген. А. Пузицького, соти. О. Переяслав-
ського, ген. Ол. Удовиченка, лейтн. С. Шрамченка,
полк. К. Смовського, полк. В. Савченка, Юр. Нау-
менка, ген. В. Дашкевича-Горбацького, Я. Водяного,
Ю. Липи, пполк. А. Маруценка-Богданівського, ген.
М. Галина, П. Зленка і ин.

24 іл. на окр. крейд. картках, 12 схем, 276 стор. вел.
вісімки. Ціна 6.50 зол.

Збірники „За Державність“ — це славна історія на-
ша, писана кровю Війська Українського.

Адреса Управи Т-ва і Редакції: Варшава IV,
ul. Elsterska 8/8, полк. M. Sadowskyj.

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. Річник

ЧИСЛО 6

ЧЕРВЕНЬ

1936

НА СТРЕЛЕЦЬКИХ МОГИЛАХ

ВІРТЕ!

Чому ви голови склонили?
Чому в жалобі ви ідете?
Чому ви терня те несете
На цвинтарища, на могили?

Чому вам серце вяне в тузі
І очі плачуть вам сльозами?
І хилитеся над борцями
Мов лози у зеленім лузі?

Що тих могил в нас так багато
Зазеленіло над борцями?
Що край засіяний кістками
І кровю тих борців поллятий?

О вірте всі! той посів зійде
І кров полита не загине,
Нових борців позве до чину,
І поведе їх до побіди.

Що похилилася калина
І вже нікому піднімати?
Що не побачить більше сина
Зажурена і скорбна мати?

О хай не плачуть ваші очі!
Не виливайте сліз гарячих!
І серце ваше хай не плаче
І душу скорб вам хай не точить!

О вірте, матері, кохані!
О вірте, друзі, вір народі!
Їх смерть нових героїв зродить
І на нові позве змагання...

За Белз

Подав С. Г.

Не всі моменти останньої нашої визвольної війни діждалися належного історичного освітлення. До них належать між іншими бої за Белз, що велись від 27. I. 1919. то є від захоплення Белза польськими частинами групи „Буг“, до 14. V. 1919. т. є до першого відвороту У. Г. А. з З. О. У. Н. Р.

Найбільше завзяті бої тут ішли в лютні. На тому місці не будемо переповідати їх з подробицями, бо це певно зроблять безпосередні їх учасники. Тут лише подаємо фрагменти з тих боїв, в яких згинули ті, що своєю кровю освятили історичне побовище старого, княжого города Белза.

I.

Перший, що згинув в боях за Белз, це командант міліції і громадський комісар села Будинина, коло Белза — віст. Корнило Салагуб (ур. 1. X. 1882 в Будинині). Цей заслужений селянин-організатор культурно-освітнього життя свого рідного села Будинина, після листопадового перевороту 1918. стає на службу рідній справі. Організує у своєму селі міліцію, стає її командантом та як добрий і розумний господар, обіймає становище громадського комісара. Та не довго було йому призначене тішитися успіхами своєї муравлиної праці.

27 січня 1919. польські частини „групи Буг“ по захопленню Угнова, почали наступати на Белз. Одна ворожа кольона — здається, кінноти — посувалася дорогою Корчмин—Махнівок—Ворохта—Тушків—Белз. Рухи цієї кольони запримітила міліція в Будинині, що лежить 3—4 км. на горбі, який тягнеться на північ від цієї дороги. Віст. Салагуб

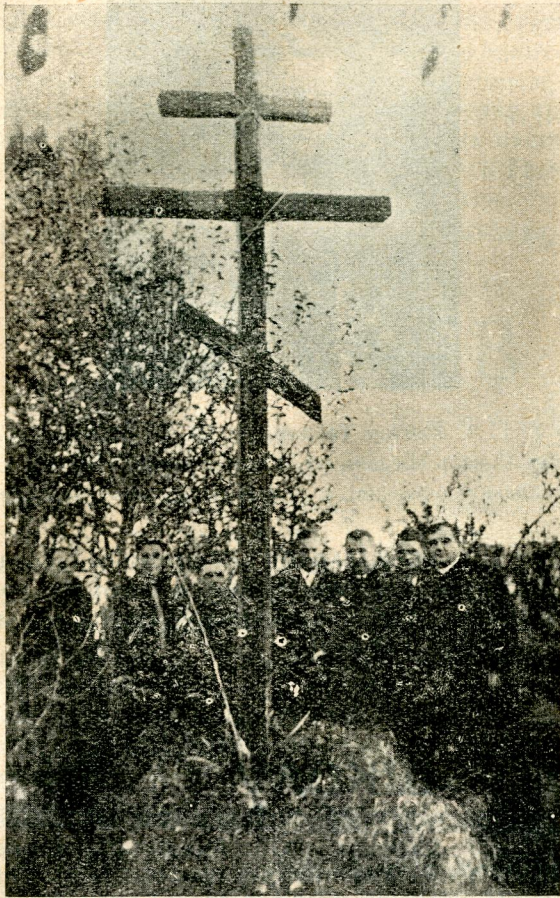
ршив зі своїм відділом міліції — і — здається з одною або двома четами стрільців, що тоді були в Будинині, ворога здержати в дальшому наступі на Белз. Тому міліція виступила на західний край села. Колиж ворог запримітив цей маневр і собі вислав частину в сторону села. Під селом між тим відділом, що приблизно складався з 40 людей, а обсадою Будинина вивязалася крісова пальба. Під напором сильного і добре озброєного ворога обсада Будинина мусіла залишити село.

Та в тім бою згинув прощитий ворожою кулею віст. К. Салагуб. Його односельчани поховали його на місцевім цвинтарі, де при нагоді кожного свого народного свята згадують свого заслуженого провідника.

II.

Дня 8. лютого 1919., в 6-ій годині рано мав відбутися загальний наступ наших частин на Белз. План наступу був так продуманий, що бої мали розпочатися наступом наших частин з північного сходу, від села Перемислова, Цеблова і Безуїва. Цей напрям наступу був тому вибраний, бо з того боку терен давав найвигідніший і найлекший доступ до Белза. Початок наступу заповідала ракета на Заболоттю. Частини, що тут наступали, мали за завдання стягнути на себе головні сили ворога і таким чином головним нашим силам дати змогу без втрат підступити під місто з півдня, від села Прусинова, де доступ був дуже тяжкий, тому що тут розтягається рівнина аж під сам Прусинів.

Тому одначе, що знак до наступу дали скорше, — одні частини почали наступати в годині означен-

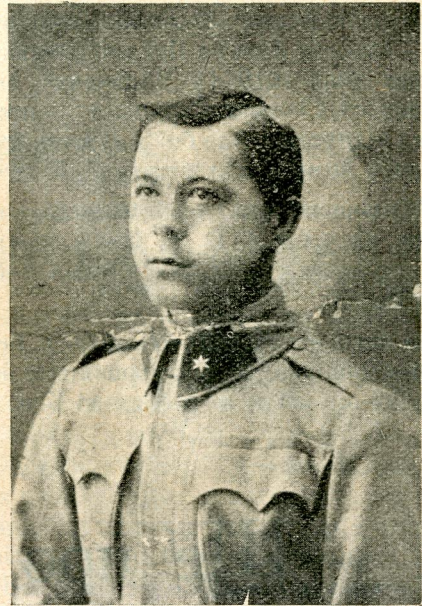
Грб вист. Корнила Салагуба, команданта міліції і сільського комісаря в родиннім селі Будинині коло Белза. Поляг 27. I. 1919. в Будинині і тут похоронений.

ній в приказі. Зате четар Лах зі своєю сотнею почав наступ безпосередньо по появі ракети вздовж дороги Перемислів—Заболоття—Белз. Наслідком цієї неточности ворог сотню чет. Лаха підпустив на віддаль яких 150—200 м. від перших хат передмістя Заболоття східного і засипав її сильним скорострільним вогнем. Тоді праве крило сотні було вже між хатами Заболоття — коло церкви св. Степана, а ліве — захопило залізничий двірець. Але заки наспіла допомога, сотня понесла великі втрати і наслідком цього мусіла відступати. Зима була тоді

люта. Богато стрільців, лежачи на снігу сильно відморозило пальці і то цілі руки і ноги.

Так почався відступ на північно-східнім відтинку.

При дорозі Белз—Перемислів, за залізничим шляхом є могила 22 стрільців, що згинули в тім бою*).

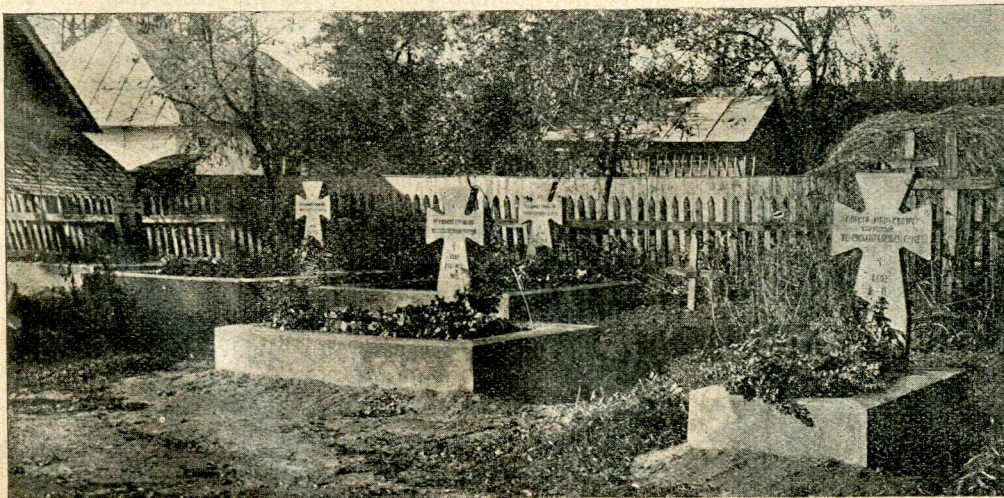

Четар У. Г. А. Шимків Григорій ур. 1896 р. у Вербіжці коло Белза (пов. Сокаль). Гімназію розпочав у Белзі, а покинув (від 3. кл.) в Сокалі. В 1915 р. пішов до австрійської армії, де дослужився степеня хорунжого.

Після листопадового перевороту в 1918 р. вертає зі своєї частини з Придніпрянщини додів. В Камінці Струмилівій призначено його — вже як четара-команданта сотні, що з нею відійшов на фронт під Львів, до групи от. Долуда. Дня 3. травня 1919 р., в селі Миклашеві (під Львовом) гине прощитий ворожою кулею, де його похоронено.

Тоді згинув теж хор. Олекса Мацькевич (ур. 30. III. 1901. в Будинині, коло Белза). Він походив зі селянської родини з Будинина. По другім курсі учительського семинара, у 1914 році вступив до

*) Гляди: „Літопис Червоної Калини“ ч. 2. з 1932 року, стаття: С. Г. „Свідки слави недавнього минулого в Белзі“.

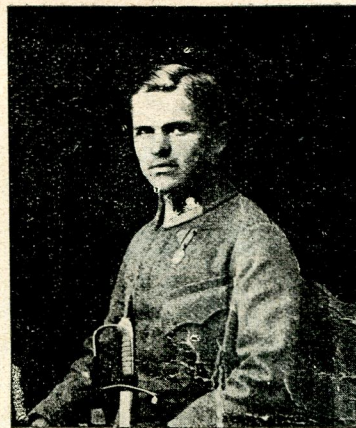
Могили 78 старшин, підстаршин і стрільців У. Г. А., що полягли в боях за Белз, в лютий 1919 р. — похоронених на міськім цвинтарі в Белзі. — Могили оправлено в липні 1935 р., а їх посвячення відбулося 20. X. 1935. при співучасті 9 священників та кілька-тисячної маси промадян Белзчини. — В першій гробі зправа похоронений хор. Мацькевич О.

Українських Січових Стрільців. При У. С. С. служив до 1916 р., доки не захорів і не вернув додому. Тут завдяки заходам сокальського старости-українця Гужковського дістався на службу до залізниці. Та прийшов розвал Росії, а на її звалищах почала творитися Українська Держава.

1918 р. — коли почалася організація Української Армії, він покидає службу при залізниці і вступає в ряди рідного війська. Листопадовий переворот в Галичині — застав його на Придніпрянській Україні. При кінці січня 1919. О. Мацькевич, як хорунжий — здається Січових Стрільців — приїхав до Будинина на відпустку. Але бої у вужчій його батьківщині велють йому стати в ряди У. Г. А.

Хор. О. Мацькевич згинув в першому бою, що в нім брав участь, як член У. Г. А. дня 8. лютого 1919. прощаний ворожою кулею між хатами Заболоття, передмістя Белза.

Поховано його на міських цвинтарі в Белзі з 77 невідомими старшинами, підстаршинами і стрільцями У. Г. А., що згинувли в боях за Белз в лютому 1919 р.

Четар У. Г. А. Кантор Теодор, ур. 29. IX. 1896 р. в Себечеві пов. Сокаль (Белзчина), поляг в червні 1919 р. в т. зв. чортківській офензиві, в селі Почапах коло Золочева.

Літом 1935 року заходом і коштом Філії Товариства Охорони Воєнних Могил в Белзі їх гроби оправлено на зразок стрілецьких гробів на янівським цвинтарі у Львові.

Ще про юнацьку школу

Написав: Микола Андрусак.

В поправках полк. В. Євтимовича¹⁾ до нарису сотника Миколи Мироновича про юнацьку школу Армії УНР²⁾ читаємо між іншим таке:

В липні, по переході Школи з Винниці до Кам'янця, полковника Пучківського ..., „захорували“ — для тодішнього уряду він був занадто... військовий і замало „демократичний“. На його місце призначений був отаман Микола Шаповал“. Наведені відомости полковника Євтимовича про зміну начальників юнацької школи та його міркування про причини усунення полковника Пучківського спонукують мене написати до цих його рядків мале спростування.

Я опинився в юнацькій школі Армії УНР після ліквідації УГА і був юнаком від останніх днів травня до кінця листопада 1920 р.³⁾ До юнацької школи прибув я у Винницю, куди її перенесено з Кам'янця; але вона й надалі звалась „Камянецькою Пішою Юнацькою Школою“. Ця назва залишилася на печатках команди школи навіть тоді, коли сформовано кінну й гарматну сотні, отже юнацька школа перестала бути тільки пішою.

Полковник (опісля генерал) Микола Шаповал перебрав від полковника Пучківського провід над школою не після переходу школи з Винниці знов до

Кам'янця, але з кінцем побуту школи в Яслі. Попри те можуть наведені рядки із статті полк. Євтимовича вмовити в читача, що полк. Пучківський був „занадто військовий“, а ген. Шаповал „демократичний“.

Не думаю відмовляти ніяких прикмет полк. Пучківському, але кожний юнак може тільки згадувати його як добрягу; скільки разів відбирав він рапорт від старшини, що переводив військові справи з відділом юнаків, усе запитував: „Чи вже відпочивали?“ Після одержання заперечуючої відповіді говорив старшині: „Дайте юнакам відпочити“. Юнаки привикли до того і як тільки наближався до вправляючого відділу полк. Пучківський, кожний юнак міг сподіватися перерви у вправах і в цьому пророцтві не заводився.

Генерал Шаповал та його помічник полковник Трутенко далеко більше були „військовими“ з вигляду й духа. Попри військовий вишкіл старався ген. Шаповал піднести у юнаків їхній рівень національно-політичного світогляду. В часі побуту юнацької школи в Станиславові виголосив він кілька викладів на тему українського державного будівництва. В них підчеркнув він між іншим неможливість збудування української держави без співучасті галичан, які є нацією — говорив він — скристалізованою в західньо-європейському значінні та мають кадри національно-свідомої інтелігенції. Тому — на його думку — хибною є політика того українського уряду, що зрікається навіть хвилю Галичини. „Ми можемо — говорив ген. Шаповал — зректися на якийсь час Волині, Чернігівщини і це нам не перешкодить у будованні української держави, але без Галичини ми української

¹⁾ До історії камянецької спільної юнацької школи, ЛЧК, Р. VIII, 1936, ч. 4, с. 4—6.

²⁾ Спільна військова юнацька школа, ЛЧК, Р. VIII, 1936, ч. 2, с. 3—5.

³⁾ Пор. „В Юнацькій школі“, ЛЧК, Р. III, 1931, ч. 10, с. 18—20 та „Останній відступ“, ЛЧК, Р. II, 1930, ч. 12, с. 7—8.

держави не збудуємо". Так говорив ген. Шаповал у часі, коли деякі придніпрянські діячі не ставились прихильно до галичан з приводу трагічного розриву між У. Г. А. і придніпрянською армією в листопаді 1919 р. Тим виказав ген. Шаповал кращий політичний орієнтаційний змісл від тих наших політиків, що не доцінювали важливої ролі Галичини в українському державному будівництві.

Сміло можна твердити, що ген. Шаповал, відомий також як український громадський діяч (правда, в громадському житті стояв він в тіні свого брата Микити), більше надавався на команданта юнацької школи, ніж полковник Пучківський. Ще перед російською революцією 1917 р. Микола Шаповал працював над національним освідомленням своїх земляків — полонених російської армії в таборі Раштат у Німеччині, а в 1918 р. був командантом 1-го полку „Синьожупанників“.

В Іваничах

Написав б. булавний У. Г. А. *Семен Гоманюк*.

I.

Було то в зимі 1919. року. На фронті стояли проти себе, два противники. Всіх, хто був здібний, покликали під зброю. Молодші були на фронті, а старші повнили службу міліції по селах і містах. Не минула черга і наймолодших. Сокальська V. бригада оголошує у своїм повіті, в половині лютого побір новобранців, 18 і 19-цять літніх хлопців, тільки української народности. Всіх здібних до військової служби зараз задержано і створено одну сотню.

Сотенним командантом був четар Хмара. Четовими інструкторами були колишні підстаршини австр. армії. Сотня зпочатку стояла в учительській семінарії, при вул. Тартаківській, а опісля у віділовій школі. Сотня найбільше вправляла за містом на оболоню. Настрій стрільців був бадьорий. Ішли на вправи та із вправ, завжди із співом.

В місяці березні, на приказ бригад. команди сотня відходить на залізничий двірєць у Сокалі, там вагонується і відїздить до Радехова. Розміщується в місті в одній школі. В Радехові сотню поділили на три частини і надали назву куріня. Курінним команд. був поручник Яворський. Сотенними командантами були бунчужні Чорний, Мудрий і Марцишин. Як каже пословиця: наука не йде в ліс. Курінь хоч по недовгім вишколі, так вправно робив вправи крісами, якби не новобранці, а справжні старі вояки.

Олекса Шевчук уродився в 1882 р. в Ульвівку, пов. Сокаль. Гімназію кінчив у Львові і тут записався на правничий факультет. Після активних виступів українського студентства на львівському університеті у звязку з домаганням Українського Університету — студіював медицину в Празі, Відні і Берліні.

Підчас світової війни служив в австрійській армії.

Після листопадового перевороту, коли в половині листопада 1918 р. почав організуватися в Белзі „Запасний кіш“, О. Шевчук обняв обовязки лікаря в шпиталі, організованім при Коші. Підчас перегляду мужчин в Белзі обовязаних до військової служби — входив у склад комісії, де входив ще представник Українського Комісаріяту в Белзі і один зі старшин Коша.

Перегляд відбувався в домі польського „Сокола“ в грудні 1918 р. або в січні 1919 р.

Що з ним опісля сталося, нині ніхто не може сказати.

Курінна команда стояла в дворі за містом. Переходили дні за днями, на дворі теплішало, зближалась весна. Курінь зі школи вибирається до бараків, котрі були за містом. Стрільці ходили на вправи і дальше від міста, та робили службу в місті. Минула зима, настала вже весна. Прийшли Великодні Свята. Перший день Свят стрільці святкували в Радехові. Українці міста Радехова не забули за своїх молодих вояків, придбали дещо і для них. При роздаванні обіду сотням, роздавали і паску, яку зложило місто. В стрільців вдоволення і веселість на лицях. Всі вони як наймолодші вояки Української Галицької Армії, святкували перший Великдень.

Другий день Свят приказ: курінь покидає місто Радеків і пішки відходить до Сокаля. Подорозі но-чує в селі Корчині, а відтак рано відходить далше через Кристинопіль до Сокаля. Розмістився там в учительській семінарії. Спочив кілька днів. Од-ного дня на приказ команданта бригади, цілий ку-рінь стає перед будинком гімназії, де містилась ко-манда бригади. Тут приходить ще раз поділ. Ку-рінь вже вишколений. Стрілець здібний до фронту. Одних брали до вишколу скорострілів, других при-ділювали до сотень на фронт. А з тих, що залиши-лися, зроблено одну сотню. Стан сотні числив 160. багнетів. Сотня дістала назву 13-та. Сотенним ко-мандантом приділено поручника Манька. Четовими командантами були бунчужний Мудрий, стар. де-сятник Криштоф, Гавалко і Романюк. Роевими ко-мандантами були вже з поміж новобранців стар. стр. як: Карпюк, Саламанчук, Сенчина і інші. Сотня була якби резервова.

Недовго прийшлося ждати на приказ, бо зараз за кілька днів відходимо на залізничий двірєць в Со-калі і відїздимо потягом під Львів. Переїздили че-рез Сапіжанку і далше. На одній стації висіда-ємо. Іхати далше годі. Йдемо пішки. Приходимо до села Підліски Малі. Розмістились по хатах. Тут фронт. Змінюємо застави. На дворі день і ніч без-устанний дощ, болото. Перед нами, на недалеку віддаль противник. Рідка крісова перестрілка вар-тових, часом відїзветься ворожий або наш скоро-стріл. Деколи гармати.

По недовгім побуті під Львовом, нас змінили У. С. С. Сотня відходить до залізничої стації і від-їздить до Кристинополя. По кількаденім побуті в Кристинополі, відходимо пішки до Сокаля. Роз-міщуємося на Забужу. Недовго прийшлося ждати на приказ, відходимо на заліз. двірєць в Сокалі, вагонуємось і відїздимо до Іванич.

II.

При залізничій лінії Сокаль — Володимир Волин. недалеко давного австрійсько-російського кордону в віддалі 14. км. по залізничій лінії, від ріки Буга по волинським боці розложилось село Іваничі. (Нині село виглядає інакше як тоді, добудувалося, а особ-ливо в полудневій частині, біля стації). Село розді-лене на дві частині, полудневу і північну а ділить його широка левада. Була вже весна. В повнім розквіті сади, а здовж них понад леваду тяглись старі воєнні окопи. Ми змінивши 3-тю сотню, ро-зійшлись по її кватирах. Сотня 3-та відїхала потя-гом до Сокаля. Переходили дні за днями. Зміню-вались застави, котрі стояли день і ніч, по краях полудневої частини села. Кожного дня ходили стрільці на стежу на сусідні села. Інші в вільний час поправляли окопи, щоби вразі потреби було де скритись від куль противника.

В першій половині травня, на цілім фронті про-тивник, скріплений свіжими силами армії Галера, почав офензиву. Почались завзяті бої на цілім фронті. Боролись завзято наші українські частини. Нелегко прийшлося противникові відкинути їх взад. Забагрилась людською кровю, зелена молода весняна трава. Та не одна виросла свіжа могила, а на ній білий березовий хрест з написом: „Тут спочили за Волю України“. По впертих боях, наші частини змушені були відступити. Противник пі-шов вперед.

Одного травневого ранку коло години 4-ої, наші застави в Іваничах запримітили кількох їздців. Була це стежа Галерців. Наші запримітивши їх, дали не-гайно знати команді сотні. Сотенний дає приказ, щоби ціла сотня негайно заняла свої становища в окопах. В сотні алярм. За кілька хвилин всі чети на своїх місцях. При сотні було 4. скоростріли. Ко-мандантом при скорострілах був бунчужний Водо-нос. Все готове до бою.

Година 6-та рано, вже видно піхоту противника. Підходили до Іванич з за-хідньої сторони. Йшли ко-льонами, їх багато. Збли-жались чимраз ближче. На віддаль яких 1.500 кроків. На приказ команданта за-торохкотили наші скоро-стріли. Заметушились і в тій хвилині зачали розсипа-тися в розстрілну. За не-довгий час показалися піші стежі з північ. частини села Іванич. Недалека віддаль від наших окопів, тільки че-рез леваду до 500 кроків. Нам було видно, що їх по-між будинками багато. Приказ: ціла сотня почати сгонь. Заторохкотили ско-ростріли і кріси, з обох сто-рін. Наші стрільці хоча но-вобранці, а не дуже були

II. Запасна сотня в Дрогобичі.

тим першим більшим боєм перестрашені, декотрі ще й жартували.

Сотенний телефон містився в будинку стації. При телефоні був ст. десят. Братківський. Телефонічно повідомлено команду бригади в Сокалі про нашу ситуацію. Підмоги нам не обіцяли, видно, що не було. Всі сотні були в бою. Година минає за годиною, бій в повнім розгарі. Противник бе з гармат гранатами. Але на наше щастя, падали вони поза наші окопи і там рвали землю. Бій завзятий з обох сторін. До команданта сотні, з лівого нашого крила від бунчужного Мудрого поміж хатами прибіг стрілець з вісткою, що ліве крило zagrożене. Противник намагається його оточити своїм правим крилом. Піхота посувається чимраз до права. Сотенний дає приказ, щоби ліве крило сотні в порядку відступало взад враз зі скорострілами, котрі там є і щоби зайняти відповідне становище до оборони. Праве крило мало обстрілювати сильним огнем противника, щоби уможливити відворот лівого крила.

Приказ виконаний. Коло години 11-тої перед полуднем, противник пішов до наступу. Сотня відстрілювалась до останку, а щоби не бути оточеними і не попасти в полон, по завзятім бою покидає село Іваничі і відступає на схід. Ми були оточені з трьох сторін піхотою Галерців, багато чисельнішою від нас. Відступ наш був дуже а дуже трудний, але пляновий і без паніки. Не були це вже стрільці новобранці. У цім бою, були це вже справжні старі вояки.

Перед нами в сторону, куди ми мусіли відступати, простягся залізничий насип, його треба було перейти впоперек. Дальше здовж насипу по другій стороні тяглась трясовична сіножать з водою, широка до 500 кроків. Дальше було поле і ляхівський ліс. Противник наступає майже на п'яти. Обстрілює нас скорострільним і крісовим вогнем. Переходимо залізничий насип і кидаємося в багно.

Не був це відступ збитої маси стрільців, а була довга розстрільна здовж того трясовичного багна. Піхота противника добігає з криком до залізничого насипу. Дальше в багно не йде, тільки розложившись здовж насипу нас сильно обстрілює. Кулі падали поміж нас, як грубий дощ по воді. Нашим скорострілам з лівого крила вдалося скорше перейти багно. Вийшовши на поле, вони почали обстрілювати противника.

Сотня перемучена такою переправою, серед граду куль противника, з великим зусиллям, але щасливо переходить трясовичне багно.

Вже поле, під ногами твердий ґрунт. Вже легше віддихають стрілецькі молоді груди. Їх відсвіжує легкий подув весняного вітру з близького ліса. Були в нас втрати, були убиті, були ранені, але більшість легко ранені, найбільше було ранених у багні.

Серед таких обставин, серед яких знаходилась сотня, були це страти незначні. Ми уратовані.

Писано в Ульвівку 10. квітня 1936 р.

Житомирська юнацька школа

Формування; наука; бої; перший випуск української старшини.

Сторінки з недрукованого щоденника.

Написав *Всесолад Петри*, генштабу, генеральний хорунжий.

(Продовження).

II.

У дорозі.

За два дні маленька групка з трьох мужів у сірих солдатських шинелях й папах, озброєних карабінами, а один й шаблею в сріблі та одна маленька жінка, теж у шинелі поверх жіночого одягу й з пістолею за поясом, всі з тлумками за плечима, підходили до Київського двірця.

На груди у того, що з шаблею у сріблі, гаманець з 300 тис. карбованців ріжними банкнотами, а в папці на мапу наказ зі всіма підписами та печатками про призначення для формування спільно-юнацької школи, — начальником школи: — полковника генштабу, господарем полковника — військового інтенданта, й значковим сотника.

Перший потяг, що йде на захід, випадково йде по шляху Козятин—Бердичів, звідки можна і на Волинь і на Поділля.

Гуртком сідаємо у передмі, між розброєними німцями, вояками колишньої могутньої армії і якимись людьми у сірих шинелях, австрійських одностроях та цивільних одягах, що ідуть теж на захід, — чого?

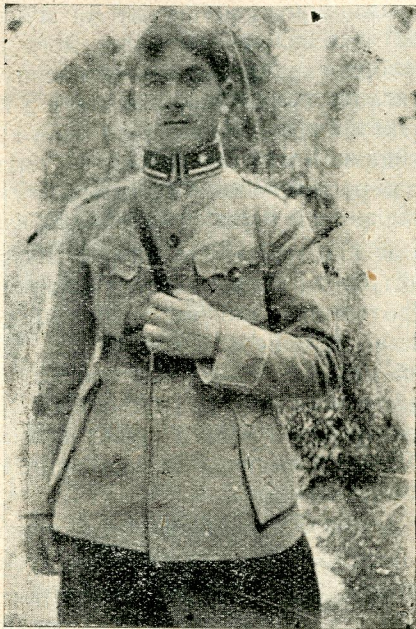
Торохотить потяг з дуже втомленим паротягом і повільно втікають взад хати підкиївських сіл, за які нещодавно був бій. За ними широкі лани, присипані снігом з чорніючими перелісками.

Переганяє потяг якусь кольону, що довгою багатокільометровою гадюкою тягнеться старим житомирським шляхом на захід. У далекогляд бачу островерхі шапки, над якими сторчать рушниці, між пішаками йдуть гармати, видко групи верхівців. — Німці. Ці, якісь відважні частини, хочуть дійти до дому зі зброєю. — Чи дійдуть? Шлях лежить для них через розбурхане море українського повстання, а далі ще Польща, де Біг-зна що робиться. Мабуть дійдуть, — Гордієнківці дійшли ж.

За деякий час бачимо коло залізниці відділ зо 50 верхівців у ріжнманітних шапках з червоними денцями, це наші, — вчорашні повстанці, а нині знову українська правильна армія, яка тількищо твориться.

Козятин. Роздоріжжа, на якому мусимо вирішити, як Ілля Муромець, куди їхати, але немає ані напису на придорожньому камені, ані ніяких відомостей, що діється у Винниці чи Житомирі.

Куди ж їхати? Обираю Житомир, бо це порівню-

Старшинський однострій Спільної Юнацької Школи.

ючи стратегічний затишок, до якого пізніше дійде якась евентуальна військова хуртовина, тож буде більше часу для вивчення тих майбутніх юнаків й підготовки з них майбутніх старшин для тої майбутньої армії, що, вірилося, створиться.

Бердичів. Виступаємо з потягу, що йде на Рівне й питаємо про те, що робиться в Житомирі.

Військовий командант стації каже, що перед вечером виїхали до Житомира, де є „большевицьке повстання“, два ешалони відділу „Отамана Палієнка“ і з того часу немає ніякого звязку з Житомиром.

Я показав свій наказ про формування й, після переговорів, дістав дозвіл зі всім моїм „кадром“ їхати на тому паротязі з двома плектформами та кулеметом, що йде на розвідку до Житомира.

Розхитаний, старої системи паротяг, плектформи, обкидані мішками з піском, кулемет й зо 30 озброєних, між якими й мій кадр.

Проїздимо знайомі місця, де рік тому боровся безнадійно на життя й смерть Запоріжський загін, нині вже Запоріжський корпус, а в ньому й Гордієнківці, тоді жменька, нині вже полк з традицією; Кодня, Скоморохи, й у вечірніх сутінках, звільнюючи хід, приготувивши зброю й виставивши над паротягом жовто-блакитний прапорець підїздимо до Житомира.

Ніхто по нас не стріляє, на стації рух, ходять хлопці зі шликами — свої.

Виступаємо й машируємо до міста, яке далеко від двірця. Що 10 хвилин спиняє нас якась патруля „Палієнківців“, що вертають з міста й лише суто гайдамацький вигляд команданта „кадру“, його поведінка, озброєння й „отаманська постава“ роблять те, що все ж, хоч і в цілковитій темряві доходимо до готелю у центрі міста, де орудує „особливий командант“ хорунжий Восьний (нині вже мертвий). У місті мов вимерло, лише денезде впаде стріл.

Дістаємо помешкання, дві кімнати в готелю напроти й відкритий лист від команданта на реквізицію помешкань для школи, на право давати оголошення в часописах й плякатах й діставати необхідне майно зі складів у районі „Житомирської командантури“.

Так на місці. — Завтра починаємо.

III.

Пошукування помешкання та перший юнак.

Дві кімнати у далекому закутку готелю ділимо на: „господарську частину“, це полк. Фрост з дружиною, й „канцелярію“, це я й сотник Трутенко. Вивішуємо на дверях кімнат намальовані на клаптиках паперу таблиці, і ще одну при вході до готелю з вказівками як відшукати „Штаб Житомирської спільної юнацької школи“. Цю назву спільно-юнацька, приняла комісія „По утворенню постійних воєнних шкіл та академій України“ для такого типу шкіл, де перші класи піші, а у вищих додають спеціальні класи — кінну, кулеметну й евентуально гарматну.

Закінчивши це, з бідою відшукуємо випадково паливо. Давно не палені грубки курять і ми цілу ніч дріжимо під тонкими ковдрами й нашими шинелями.

Скоро світ „господарська частина“ напуває всіх чаєм (цукор та хліб у кожного свій) й цілий кадр йде до державного банку, скласти на конто школи гроші. У „штабі“ лишається „начальниця канцелярії“ п. Фростова.

У відділі Держбанку відразу непорозуміння: — Школа не зареєстрована, не має ані печатки, ані нічого, так що доводиться скласти гроші як приватні начальника школи, доки не прийде розпорядження центральних установ. Біда, але що робити, — формальність з грошима є річчю неминучою, навіть у вирі революції.

Закінчивши це, розходимося: господарська частина йде розшукувати й оглядати склади та інтенданські установи, а начальник школи з адютантом, закинувши рушницю на плече, йде шукати й оглядати помешкання.

По місті все ще пострілюють після тієї бучі, що її вчинили формування гетьманського команданта Арно й повставші в межичасі большевицькі групи,

Гімнастичні вправи юнаків у Станиславові.

з якими билися відділи отамана Палієнка. На тому найгірше вийшло спокійне населення, головню жидівське, яке пограбовано.

Перше можливе помешкання, це касарні на „Врангелівці“, далеко за містом, до яких треба йти з 4 кілометри довгою Вільською вулицею, а потім битим шляхом, повз який розкидані групи будинків, садки, а на кінці кладовища.

Не пройшли й двох кілометрів, як з групи будинків вліво від шляху почулися крики й стріли; вибігли жінки, якісь люди, з того натовпу стрільнули й кулі свиснули попри нас. Рішуче переходимо в „протинаступ“ й якась банда в 4—5 люда втікає переслідувана нами й осміленими мешканцями, яких ці невідомі бандити тероризували, вимагаючи грошей.

Далі, вже без пригод, дійшли ми до касарні, але лише на те, щоби переконатися, що йшли даремно, бо в частині касарень розміщено козаків частин 1-го Волинського корпусу, який формувався, а решта була така зруйнована, що годі було й думати про те, щоб все те швидко направити. Єдина користь з походу: довідалися, де штаб 1-го корпусу, що на чолі його ген. Дядуша, що перейшов до Директорії, що в корпусі дуже мало люду й порядку й що формування не посувається.

Вертаємося до свого готелю без пригод, зустрівши по дорозі стежу „командантської сотні“, сформованої з повстанців, що вилегітимувала нас, бо ми були озброєні, а розізд мав ліквідувати банди й збирати відсталих з відділу от. Палієнка, що мав незабаром відіхати на Коростень, де теж скидалося на большевицьке повстання.

У готелі застаємо вже нашу „господарську частину“. Повідомлює нас, що вже знайшов декілька складів з одягом й іншим майном, що вже зареєстрував пишучу машинку, яка належала до штабу Арно й була в приватних руках, та що годі сподіватися знайти помешкання у в'язниці, де стояли колись чеські легіонери, бо там багато арештованих й тифозні хорі.

„Завідуюча канцелярією“ зголошує, що у неї був „перший юнак“, який має в обід знову з'явитися. І дійсно приходить незабаром моряк років 28, кременний дядько, що каже, що був у Чорноморській флотії командором (начальником одної важкої гармати), потім у Чорноморському курені при Центральній Раді, потім у повстанцях. Сам родом з Левкова, зпід самого Житомира, прийшов, щоб вступити до регулярної революційної Української Армії й прочитавши нашу таблицю, з'являється.

Вигляд солідний та українське минуле добре. Командор мусить бути не лише письменний, але й знати математику, є то підстаршина, тому прошу принести документи, якщо має та зясовую умови прийняття, а на запит, чи можуть вступати сільські хлопці, відповідаю потакуючо, вказуючи, що мінімальна освіта 4-х класова.

Знову йдемо всі в трьох, цілим кадром, до штабу 1-го корпусу, — знову на інший кінець міста й там довідуємося про невідрадну справу з помешканнями, бо всі державні будинки дуже знищені, а то Гетьманцями й їх російськими формуваннями

в останні дні їх влади й німцями під час боїв з військами Директорії.

Ну що-ж шукатимем не касарень, а інших приміщень.

Роспитали у людей й довідалися, що є в місті дві нечинні установи: Духовне училище й Духовна семінарія, в обидвох були інгренати й кляси. Так завтра на них.

Духовне училище у середині міста предбачливо заняло себе якимсь архівом, на винесення якого нема ні часу ні засобів, бо там тони всіляких книг та паперів колишнього південно західнього фронту й ще когось, а за вільні помешкання, яких школі все одно за мало, просять молять всіма мовами, переважно ж українською, весь професорський склад й командантура заступається, бо „хороші люди й своїх чимало“!

Семінарія. — „Отець сматритель“, аж руками сплещує:

— Что Ви міластіві, Бог с Вамі; деті (добрі „деті“ з вусами) с'єдуться учітсья, а Ви ім помещеніе отбіраете? Нікак нелзя, Бог прежде всего, а ето Дууховная семінарія.

— Почекайте Пан отче, а за царські часи тут юнкери стояли?

— Стоялі, а ето другое дело, тогда вайна била.

— Й тепер війна Пан-отче.

— Не война а безпорядок, разделеніе. Падумайте, от Сібірі халоднай до Криму гарячаго, Русь святая й так поделітсья!

— Ну це від Бога Пан Отче, а Вам до того зась; покауйте помешкання.

— Не магу без професорскаво савещанія.

— Сами подивимось — гірше буде, бо тут уж не „Русь святая“ а Україна, а ось Вам дозвіл з печатками, щоби показали.

Печаток налякалися й „кадр“ оглядає помешкання. Дуже підходить. Інтернати вже з готовими ліжками, кляси, їдальні, щоправда все дуже брудновато, але з цім ми раду дамо, — у в одному крилі відокремлено шпиталь для ранених, ще зі світової війни, — це нам не шкодить, а ще допомага, бо на чолі жінка лікар, українка й охоче згоджується допомагати школі як лікар, що більше обіцяє познайомити нас з українцями професорського складу місцевих шкіл, що можуть стати в пригоді.

Поки балакаємо у шпиталі, збігав Фрост до „отця економа“ й вернувся у захопленню, каже: „той з нами, помагатиме, каже, що деякий відсоток професорського складу буде за нами, а решта налякана.

— Так Пан-Отче, підходить нам, завтра дістанете ордер на віддачу нам помешкання під школу.

— Не магу прінять без согласія савещанія.

— Це Ваша справа, завтра в 10 год. рано я буду тут. Прошу скликати „совещаніе“, повідоміть пана Ректора, інакше займу помешкання без „совещанія“. Реквізіція помешкання платна: з Воєнного відомства до Духовного переведуть гроші. Так до побачення.

Нарешті на третій день по приїзді будемо мати забезпечене помешкання й можемо розпочати справу.

Иду на телеграф, щоби дістати затвердження про свої заходи, щоби повідомити, що я існую та працюю, але прямиї дріт з Києвом, що був за час війни, ще не встановлено, „Юз“ не працює, тому шлю лишень телеграму, не знаючи, чи дійде.

IV.

Влаштування школи й зібрання кадрів.

Коло 9. ранком прибув до нас наш „перший юнак“ й привіз із собою ще 4-х сільських хлопців з Левкова, років по 19—20, всі з 4-класовою освітою.

Швиденько переодягли їх у військовий однострій й вже з цим поповненням прийшли до семінарії.

Професорський склад був у зборі й ректор спробував було протестувати, хоч дуже нерішуче, взагалі настрої збору був якийсь неясний, відчувалося, що одні одних бояться, що, по стільки вже змінах влади, не вірять вже у тривкість цієї останньої. Довелося зазначити зібранню, що ми їх ставимо власне перед доконаний факт і що вони за це ніяк відповідати не можуть й не будуть; довелося просто підказати резолюцію про те, що „професорська рада примушена взяти до відома категоричну заяву Начальника Юнацької школи й наказ особливого команданта про ревізію помешкання Семінарії для потреб школи на час до підшукування іншого помешкання“. За цією резолюцією голосували усі, навіть „атец сматритель“. Що правда голосувалося у присутности всього „кадра“, тобто під моральною пресією.

У полудне на третій день по формуванню вже осіли „у себе“: наш господар на помешканню „отця економа“, начальник школи у „кабінеті ректора“, що був поруч із „професорською“ або „запою совещаній“, адютант у „отця сматритель“, а пятеро юнаків у величезних помешканнях інтернатів, взявши їх під свій догляд й охорону.

Того же дня подали ми до місцевого часопису таке оголошення:

Формується з наказу Уряду Високої Директорії
„Юнацька Школа в Житомирі

для підготовки старшин для регулярної української армії.

Закликаються до служби у виховательській кадровий склад старшини, що не мають іншого приділення; обов'язкові: военні кваліфікації, українське громадянство, бойовий стаж.

Закликаються у професорський склад, на державну службу, для викладів по різних галузях воєнних й загальних знань особи військові та цивільні з належними кваліфікаціями.

Повідомлюється, що ті купці, що бажали би взяти на себе поставки для школи, мають зголоситися до Господаря школи Воєнного Інтенданта Полковника Фроста. Штаб Школи — Духовна семінарія, урядує від — до.

Начальник Школи Генерального штабу

Полковник
адютант Сотник“.

Не буду тут виписувати заміток про те, як при-

ходили всі ті, яких прийнято до кадрового складу школи, але подам лише тих типових, щоби з'ясувати, з чого довелося зліплювати той організм, що петім пережив усе, й Любарську катастрофу й частинну інтернацію й ще в останній інтернації армії в таборі Каліш зумів продовжувати працю; цей організм, і в руках різних „отаманів й отаманчиків“ залишився організмом, і в неімовірно тяжких умовах походів та боїв зумів виховати перший випуск старшин; він єдиний зроблений був на своїй власній території, і доказав, що можливо підготувати відповідних старшин з українських сільських мас, таких старшин, що були на 100% свої, українські.

Першим на другий день після виходу оголошення був у Школі поручник Якимчук, молодий ще старшина російської армії з старшин військового часу, що був чинний по українізації військових частин на фронті, добровольцем за Центральної Ради, за Гетьмана поза службою, учасник повстання, рекомендації з боку українських відомих у Житомирі чинників, до яких я звертався з запитанням про кожного старшину, що зголосився, мав найкращі. Явивсь на працю, не ставлячи ніяких запитів, крім одним з тих, на яких спиралась команда Школи чаючими, працював відразу „повною парою“ й був одним з тих, на яких спиралась команди Школи в своїх українських потягненнях. Можна тут з приємністю ствердити, що таких старшин, що зявилися протягом першого тижня формування, було у Школі декілька, були то все молодші старшини, але своїми українськими переконаннями, мовою та поведінкою вони полекшували створення справді української школи й вели за собою інших, старших кваліфікованих старшин.

Повільно, протягом 10—12 днів по виході оголошення про формування зявлялися інші старшини, очевидно після певного поінформування про те, що собою школа буде уявляти, від тих інших, що вже у склад школи вступили. Між ними були такі типові люди: Сотник Кудинов (вже помер) зявивсь у військовому одязі, без відзнак, але відразу видко було муштрову людину; на запити відповідав по російськи, заявляючи, що по українськи не вміє й не знає, зате навчиться, коли буде треба. Народився на Україні, син „офіцера“, внук „офіцера“, кваліфікації — кулеметчик, що закінчив Оранієн-бавмську школу й має бойовий кулеметний стаж. Відразу питає: „як з українською кулеметною термінологією?“ що маю відповісти? відповідаю: „будемо з Вами творити“.

За Центральної Ради „держався ще на фронті“, за Гетьмана не служив, бо не хотів мати нічого спільного з німцями, тепер приголосився до школи, бо бачить, що на чолі школи висококваліфіковані військовики, сподівається, що буде тут порядок й „нормальная служба“, яку він любить, а ненавидить безпорядку й всіх його носящих, большевиків, „такіх командіров“, які були за Гетьмана, що „самі не знають, что хатят“. Рекомендації місцевих громадян — „Біг зна що за один, родина порядна, батько генерал у димісії, проти українців не виступав, ані взагалі ніде“.

(Далі буде).

Наступ на Винницю в квітні 1920 р.

Написав Іван Байдак, б. хор. С. С.

Любарська катастрофа заскочила мене в м. Староконстантинові, де стояв кіш С. С. В міській лікарні, де лежав я на пятнистий тиф, військових, крім мене одного, не було нікого. Дві неділі, ніхто до мене не навідувався, через це я й не знав, що діється на фронті. А на фронті в той час, діялося не добре. Ціла армія УНР здесяткована тифом, без доповнень, без жадних боєвих резервів, не могла вдержати напору сильнішого ворога Денікіна з одної, а большевиків з другої сторони. Фронт в той час корчився в смертельних судорогах.

Одного дня ранком приходять до мене, до лікарні мої найближчі друзі (тоді мене пустила вже горячка), щоб зі мною попрощатися. Від них довідуюся, що корпус СС з нинішнім днем ліквідується, уряд і армія відходять до Польщі, фронт армії УНР з нинішнім днем не існує, а зате група під командуванням ген. Омеляновича Павленка переходить, через ворожий фронт в партизанку — в заплілля ворога. До Польщі відходять тільки здорові, жадних обозів, тим самим і хорих не забирають. Побажавши мені скорого видужання, та потішивши мене, що не остаюся я сам, бо тисячі стрільців та сотки старшин залишаються теж хорі, товариші по зброї, попрощалися і вийшли. Заперлися двері, вони зникли, тільки цокання обцасів і бряжк зброї, що відбивався по широкому коридорі, долітав до моїх вух, а далі і то зникло.

Стало тихо, тяжко і боляче... Перед очима перебігає фільмою час від 1917. р. до нині... Скільки трудів, скільки зусиль та змагань, скільки жертв і крові... і всьому кінець... який страшний кінець. Щось здавило в горлі...

Пізно у вечорі збудила мене страшна канонада. Від сестер-жалібниць, що в той час увійшли, довідуюся, що денікінські бронепотяги обстрілюють станцію... ще трохи із міста затаракотіли скоростріли, а потім знову тишина. Була тоді в місті, як я пізніше довідався, якась боєва частина Чорних Запорозжців. Вони то віддали останні стріли до ворога і відступили.

Знаючи добре, якою пімстою палали денікінці до СС., попросив я сестру жалібницю, щоб у себе переховувала мій револьвер і документи та щоб не зрадила, що я СС. Хоч документи можна було знищити, але серце моє віщувало, що вони залишаться мені найдорожчою пам'яткою з визвольних змагань аж до нині.

На другий день рано, на коридорі лікарні збільшений рух-гармідер. Чую бряжк зброї і острог... не грудно догадатися, хто це. За хвилину просто дверей моєї кімнати чую голос: „Воєнних Петлюровців у вас нет“? „Нема“ відповідає сестра-жалібниця, тільки один старшина, Галічанін... Отворилися двері і на порозі стало двох старшин-денікінців. „Здравствуй, калега“! Не відзиваюся. Підходять до ліжка. „Виздаравлюй, виздаравлюй калега, будем вместе большевиків біть“. „Наші союзники“, пояснив один з них сестрі... Поздоровили і вийшли.

Проїшло кілька днів, я вийшов з лікарні і зголосився у галицькій команді міста. З того дня почалась моя служба у Галицькій Армії. Дня 4-го грудня 1919. року (по ст. ст.) дістаю приказ вибратися з міста і зголоситися в штабі другого Гал. Корпусу, який стояв тоді у Винниці. Збираюся і їду. На станції повно старшин УГА і СС., з таким самим дорученням. Заїждить поїзд, вибираємо підходячі „теплушки“ і їдемо. В дорозі розмова на тему злуки ГА з Денікіном. Ніхто не може здобути на рішення відповідь. Ніхто нічого певного не знає.

Доїжджаємо до Жмеринки. У Жмеринці великий рух... Якесь напруження та знервовання. Командант нашого поїзду їде до команди двірця розвідатися дещо. Вертається і каже, що поїзд наш нині до Винниці не поїде. Дехто лишається у вагонах, дехто їде до міста переночувати. За кілька днів довідуємося, що на „союзнім“ фронті щось не до-

Штаб дрогобидьких старшин: 1) о. курат Манько, 2) сотник Думін, 3) пор. Бабюк, 4) чет. пор. Задурович Вол., 5) чет. Бобків, 6) чет. Михайло Левицький, 7) чет. Любомир Савойка, 8) лікар др. Михайло Терлецький.

бре. Большевики недалеко Жмеринки. Розбили добрармію і женуть її на південь... Кудиж тепер? До большевиків!.. Та як? Питаємося один другого. Так само, як до Денікіна, відповідає вже хтось зі сміхом. Але справа скоро вияснилася. Галицькі частини, які стояли тоді у Жмеринці, та мали відступати на Вапнярку, змінили фронт і вдарили на денікінців, які були і без цього крайно здеморалізовані. Вкоротці Жмеринка була очищена від денікінців.

Ждемо на большевиків, не приходять. Хтось розпустив вістку, що П. Гал. Корпус вже ввійшов в переговори з большевиками. Вістка була правдива. Зачинаємо і ми „червоніти“. Першим кроком цього — формування дивізії червоних СС. Кожний з нас отримує виказку, щоб було чим виказатися перед большевиками. Радимось, як має виглядати нова печатка. Рішено, що печатка має бути з такими словами: „Дивізія Січових Стрільців“. В середині в горі — тризуб а на долині зірка. А що і це ще було забагато, то замість п'ятикутної зроблено осьмикутну. Трошки вашим, трошки нашим...

На другий день, чи третій день влітає в Жмеринку большевицька кіннота. Не допомогло нічого! Роззброювали кого і що попало. Правда, що після того „вияснилося“ і декому зброю звернули, але револьвери, наплечники, чоботи то і по „виясненні“ не вернулися.

Зв'язок з Винницею наладжено. Їдемо в розпорядження Гал. Ревкому. У Винниці настрої погані, нервозний, як серед старшин, так і серед стрільців. Ніхто не знає на котру стати. Один другому не довіряє. З окрема на СС. дивляться нето ворожо не то недовірливо. Дістаю призначення при військовим референті у команді міста, як старшина для доручень. Пізніше цю посаду касують, а чет. Вол. Біловуса і мене призначають до команди двірця. Ми мешкали разом на одній квартирі і на перемену робили службу на залізничім двірці. Так минув місяць лютий, березень і почався квітень. Весна того року настала скоро. З початком квітня було досить тепло. Робилося тепло і на душі, бо з її приходом сподівалися всі чогось нового. За кордону доходять до нас вістки, що головний от. Петлора іде зі своєю армією на Україну. По Україні розгоряються повстання. Між большевиками щораз більше помічується поденервування та непевність...

В день 28-го квітня 1920. р. моя черга до служби. День заповідається гарний, теплий. На двірці, як звичайно, нема жадного руху, лише один, старий паровик для маневрування. Праворуч большевицький бронепотяг без паровика, який ушкоджений в бою, відійшов кудись до направи. На двірці до сонця вигріваються красноармійці-виздоровці, що ждуть на поїзд. Заходжу до телеграфічного бюро. Телеграфісти та залізничники свої люди, свідомі українці, які доносили нам найновіші політичні вістки. „Що нового нині“ питаюся на вступі. Урядовець подивився кругом себе і сказав: „Нині переловлено шифровану телеграму зі Жмеринки до Козятини, в якій наказувано кінноті Котовського як найскорше прибути в район Жмеринки, бо галицькі

частини опустили фронт та розоружують по розі большевиків“. В тім зацокав апарат, я вибіг на двір, щоб перший поділитися тою радісною вісткою з ким небудь зі своїх. Та нажаль крім красноармійців на двірці не було нікого. Заходжу до свого бюро і беруся до роботи. Однак праця мене не береться, бо хто знає, що нині в Винниці може статися. Кличу телефоном Козятин і питаюся, чи відходить який поїзд в сторону Винниці. „Ні“. Кличу Жмеринку. Те саме. В тій хвилині двері відчинилися і на порозі станув хор. У. Г. А. (Прізвище на жаль забув). Цей старшина прийшов від команди міста. Він в тайні повідомляє мене, що нині має бути і в Винниці повстання. Повстанці є вже в с. Тюшках, 8 верств від Винниці на південь, а о год. 4. по пол. має зачатися наступ на місто. Просить мене, щоби видати амуніцію до крісів, яка була в вагонах, навантажити на вози, які придуть з команди міста, і зробити це так, щоб не викликати зі сторони большевиків підозріння. Обіцую виконати все як слід і працююся. За хвилину надіхали вози, які заповнено амуніцією, а зверху, щоб змити большевиків, прикриваємо революційною літературою, яка цілими купами лежала на двірці. Вози відіхали і щасливо, як пізніше довідався, прибули на місце. Ще дві години... Забираю печатки в кишеню, замикаю бюрко, одягаюся і виходжу на дворець з думкою, щоб більше не вертати. Підходить до мене машиніст від маневруючого паровика.

— Що нового?

— Нове таке кажу, що краще буде, щоб ви звідсіля забралися кудись разом зі своїм паровиком. Цікаве, що він вже знав про назриваючі події.

— Кудиж мені забратися — питаю.

— От хочби на сімейний завод, коли не хочете тягати панцирника.

Машиніст скочив до паровика і відіхав на вказане мною місце. З двірця до цього заводу було три верстви.

Починаю нетерпеливитись, бо зближається година наступу на Винницю... Пару хвилин по 4-ій. Виходжу поза стаційний будинок, надслухую, та розглядаюся... Нараз тупий гарматний вибух... Над містом хмарка білого диму. Це тріскають шрапнелі. Стрільянина щораз сильніша. Зі сторони старого міста заграли скоростріли... Стрільянина змагається... Перестає і знов те саме. Нараз кроків з 500 за стаційним будинком розірвався шрапнель. Шукає двірця. Ще раз, тим разом над самим будинком а далі вже гранатами. На двірці страшна паніка. Ніхто з большевиків не знає, що це все значить, деякі ховаються під панцирник, другі домагаються від команданта паровика. Я біжу до міста.

Напроти мене тікають з міста автами червоні комісари, чекісти... всі у страшній паніці. Навантажені вози, грузові авта, все це летить коміть головою, машинки до писання, зв'язні паперових грошей і інше військове майно лежить погублене по вулиці, ніхто не забирає, бо все втікає на залізничий дворець. Чим ближче до міста, тим більше стрічаю втікачів, хто повозом, хто верхом, хто пішки. Стрічаю одного четаря УГА, який служив в Че-ка.

— Що таке в місті? питаю.

— Галичани роблять повстання — відповідає цей.

— Галичани, не селяни?

— Ні !Галичани! — і побіг далі. Всі тікають на стацію а я до міста. Доходжу до моста... дивлюся большевики по цім боці затають скоростріли... Пропало! До своїх дібратися неможливо, бо попаду сам у руки. Повертаю на право і по київській вулиці хочу дістатися до порома на Бузі. Хто знає Винницю, то знає, що з порома вийшовши по кам'яних сходах до гори, попадаеш на вулицю Б. Хмельницького, на якій власне була поміщена галицька команда міста. По дорозі стрічаюсь з моєю знайомою учителькою, яка працювала в комісаріяті освіти. (Брата її, як старшину У. Н. Р. місяць тому розстріляла винницька Че-ка). Розпитує, що це все означає? Я пояснюю, що сам знаю і хочу йти. До порома вже яких двісті кроків. Нараз понад наші голови почали перелітати кулі. На її прохання я зайшов до її родичів. Може стрілянина устане.

Під вечір стрілянина зростає ще більше, а в ночі з залізничого двірця починає бити большевицька артилерія. Їй відповідає з міста наша. Ніччю, біля другої години стало тихо. В хаті ніхто не спить. Виходжу на двір і надслухую... Тишина... Чекаю ще трохи, щоб краще розвиднілось і біжу до порома. Всюди зловіща тишина... Добігаю до порома. Перевозчика нема. Всакаю в будку, находжу ключку, що нею перетягається по ливні пором і за хвилину я на другій стороні... Сходами нагору і вже на вул. Б. Хмельницького. Розглядаюся... На вулиці ні живої душі... Зза фіранки одного вікна показується перестрашена голова якогось жида і знов ховається. Серед вулиці вбитий верховий кінь. Нараз зза вугла кам'яниці вискакує той самий хорунжий УГА, який був вчора на стації по амуніцію. Хочу спинити, та він переляканий, зробив до мене якийсь знак рукою і зник.

От вже і гал. команда міста. Щож це? Стійки нема, двері відчинені. Входжу до середини. Все побите, поломане, поперевертане коміть головою. Виходжу та іду на свою квартиру, на вул. Пушкінську. Подорозі ні живої душі. Двері моєї квартири відчинила перелякана господиня зі словами:

— Бійтеся Бога, утікайте, бо чет. Біловуса большевики забрали і питали за вами.

В кімнаті моєї квартири повно нечистого біля, знищені однострой. Значить на місці перебиралися. Забрали все, що було. Дякую господині і скоро виходжу. Тепер вже ясно, що сталося. Повна невдача. Повстання зліквідоване. Вертаю тою самою дорогою. На дворі вже світає. А всеж таки по дорозі нікого не стрічаю.

Коли я доходив до головної вулиці, щоб перейти на вул. Б. Хмельницького, почув якийсь хід. Від сторони моста, серединою вулиці іде двох красно-

армейців. Перейти через вулицю вже не можна і не має змислу. Повертаю нагло в ліво і що сили починаю бігти тоді, як почув слова: „Стої!“ Почали бігти за мною а далі стріляти. Розуміється вбити чи ранили було трудно, бо по цій стороні була алея старих лип, що большевикам були на перепоні. Я перескочив на вул. Романівську і за кілька хвилин поромом переїздив через ріку Буг.

Біля полудня по тійже Київській вулиці большевицька кіннота провадила полонених галичан. Змасакровані, обкровавлені, обідрані, деякі лише в спіднім шматтю, без чобіт. На цей жалюгідний вид всі приявні в хаті, повклякали перед образом Матері Божої та почали молитися, щоб вирвала їх з рук червоного ката...

За якийсь час за містом, де були так звані „Глиниська“, почули ми кілька коротких серій скоростріла, а за хвилину, поодинокі револьверові стріли. Знак, що червоні кати добивали раних стрільців УГА.

Вислана в місто розвідка донесла, що Че-ка шукає по кватирах старшин та стрільців, арештує також і багато з цивільного населення. Влада, хоч вернулася до міста, думає про евакуацію. Перед вечором вернулася з комісаріату моя знайома і сказала, що большевики евакуюють Винницю, а вона сама вже одержала наперед тримісячну платню. Че-ка працює повною парою. На її очах московські чекісти арештували молодого гімназиста-українця, який ішов зі своєю матір'ю. Ту родину я особисто знав, а згадую про те тому, що коли большевики втекли з міста перед польським наступом, то між трупами, що були притрушені землею і старим листям на бульварі біля будинку Че-ки, та сама мати своїми руками вигребала нагого трупа свого сина...

На другий день, 30-го квітня 1920. р. большевики утікали дорогою на Калинівку, стація 20 верств від Винниці на Козятин. Але Калинівка вже була занята поляками. Розказували пізніше, що всі большевики і їх установи, які утікали з Винниці, попали в руки повстанцям.

Хтож і чому зліквідував так нагло і кроваво повстання і наступ на Винницю в квітні 1920 р.?

Я вже згадував перед тим, що Жмеринка телеграфічно звивала Котовського, який стояв в той час зі своєю кіннотою в Козятині, щоб негайно прибув на загрожений фронт. Він виконуючи наказ, може і не мав маршрути через Винницю, але почувши хочайби і здалека арматні стріли, не міг минути Винниці не провіривши ситуації. Сили, якими наступали галичани на Винницю, вистарчали побідити большевицьку залогу у місті, але для такої боевої одиниці, що була перлиною большевицької армії на Україні, як кіннота Котовського, ті галицькі сили були абсолютно за малі, та не були як слід озброєні. Тому на мою думку те повстання і наступ на Винницю так скоро і кроваво зліквідовано.

У Дзедзіцах

Подав: Франц Кокоський.

Мало хто з нашого громадянства знає, що частина тих ранених у визвольній боротьбі, що дісталася до польського полону, лікувалася в лікарні в Дзедзіцах, на Шлеську, що її командантом був генерал підпор. др. М. Мартинович.

Про побут у цій лікарні хочу написати хочби кілька рядків, спираючись на оповідання відомого нашого мистця Льва Геца, що ранений у Львові дня 2. листопада 1918 при вул. Набеляка, попався у польський полон.

Про це розказує Л. Гец так:

„Ранений в обі ноги при вулиці Набеляка дня 2. листопада 1918 опинився я у лікарні на техніці. Коли мене там перенесли, військовий курат, о. Паславський, сказав мені підчас списування ранених,

Ранені та недужі українські воєнки у шпиталі в Дзедзіцах. V. 1919 р.

що записує мене як поручника (хоч в самій річці був я тільки вістуном У. С. С.), на те, щоб зо мною краще поводитися. Я пристав, а на його прохання панни Левинські з Потутор, що тоді мешкали у Львові та прийшли мене відвідати, перемінили мені зірки на старшинські. Цілий час мого лікування та мого полону лічили мене поляки старанно.

У лікарні в Дзедзіцах було тоді враз із Гецом 19 ранених та хворих, але вони були розкинені по цілій лікарні. Щоб зібрати усіх разом та охоронити їх від ріжних клопотів та насміхів, попросив Гец команданта лікарні, що до українців відносився ввічливо, щоб він приділив українцям окрему кімнату, на що командант радо погодився.

Від цього часу почалося інакше життя між полоненими нашими стрільцями, згуртованими в одній кімнаті. Вони повеселішали, почали навіть співати.

На память пережитих хвилин у Дзедзіцах, у найдальше на захід посуненій закутині Польщі, зроблено спільну світлину, а одну відбитку вручив наймолодший стрілець враз із цілим збором ген. Мартиновичеві. Цей прийняв світлину і втішився цією сердешною формою нашого признання для його людяної поведінки. Відповів цікавими словами: Ви естеєце ворогі, а так пенкне одвдзенчаєсе. Я тилько робен для своїх, а оні навет пальцем в буце не поківайон.“

Згадану світлину містимо. На ній є 1. ст. дес. Мирон **Війтик**, Рава Руська, 2. ст. стр. Микола **Мацьків**, Чортків, 3. Іван **Білинський**, Жидачів, 4. Михайло **Боднар**, Тернопіль, 5. Мартин **Василіна**, Калуш, 6. Василь **Сеймовський**, Яворів, 7. Микола **Мельник**, Стрий, 8. Микола **Пелих**, Львів, 9. Микола **Демчук**, Радеків, 10. Іван **Чумало**, Городок, 11. Михайло **Жмурко**, Станиславів, 12. Андрій **Бобко**, Рава Руська, 13. Григорій **Крет**, Городок, 14. Дмитро **Сабан**, Зборів, 15. Іван **Петрів**, Березжани, 16. Тит **Матіяшек**, Львів, 17. Захарко **Песик**, Бориня, 18. Петро **Муха**, — Жовква — та **Лев Гец** (у середині світлини).

Таблиця, вмурована 1. XI. 1935 в новозбудованій салі читальні „Просвіти“ в Миколаєві н. Дн. на пам'ятку полеглих Борців на полі слави. Усі борці походять з Миколаєва н. Дн. Фундатор пропам'ятної Таблиці Др. Дмитро Стасів, місцевий лікар.

Знад Дніпра до Сени

Історичне оповідання про українську князівну Ганну Ярославну, королеву французів.

Написав: Федір Дудко.

Було то в п'ятницю, над вечір.

Червоне сонце, мов розпечене горно, сідало за Шекавицькою горою¹⁾ й обливало сумним багрянцем верхи вікових дубів на київських Печерських урвищах.

У вузькій печері коло маленького монастирського скита було темно й душно, і старий зігнутий чорноризець із Адамовим черепом на чорному каптурі сидів на камені під розлогим деревом, мочав гусяче перо в каламар і, прилігши до вузької дошки, писав на довгих звоях грецького папірису:

„Бѣ же пятокъ, вѣсходящю солнцю, и приспѣ о то чинѣ Святополкъ съ Печенѣги, и съступиша ся обои, и бысть сѣча зла, яка же не бывала въ Руси. За руки емлюще, сѣчаху ся, и поудолиемъ кровъ течаше, и съступиша ся трижды, и омеркоша бьюще ся“.

Старий схимник підняв голову, подумав, прислухався до побідного крику яструба, що роздирав десь на верхечку сусіднього дуба малого птаха, й поклав перо в каламар. Потім узяв друге перо, вмочив його в кубишку з розпущеним цинобером, поправив ним заголовну букву, відсунув цинобер і взявся знову за каламар із чорнилом.

„И бысть громъ великъ, и тутень, и дождь великъ, и молніямъ блистанія. Єгда же облисташу молнія, блещашу ся оружія въ рукахъ ихъ“ — писав далі чорноризець.

Навколо стояла тиша. Під горою з туго напруженими вітрилами пропливав Дніпром великий варязький корабель.

А в цей час за Аскольдовою могилою²⁾, ген-ген далі, за чорними пущами й дикими ярами, до великого Ярославлевого княжого двору, що на горі над Почайною³⁾, прискакав на спіненому коні гонець від білгородського тисяцького.

Тисяцький бив чолом великому князеві й повідомляв: із Мичська⁴⁾ донесли йому, що сьогодні туди приїздить и буде там ночувати давно очікувана місія великого короля франків Генрика з латинським архієпископом на чолі. Завтра рано місія переїздить Білгород⁵⁾, а десь перед полуднем прибуде

1) Гора в Києві, на якій, за народнім переказом, поховано одного з трьох братів, що заснували Київ — Шека.

2) Аскольдова могила — гора в Києві над Дніпром, між Печерськом і старим містом, де, за переказами, поховано київського князя Аскольда.

3) Почайна — річка під самим Києвом, що впадала в Дніпро. Тепер тої річки вже нема.

4) Мичськ — теперішнє м. Радомисль, що лежить на місці, де вливається річка Мика до Тетерева.

5) Білгород — старовинний великий залюднений тисяцький город (фортеця) із самостійною єпископською катедрою недалеко Києва, на „великому київському шляху“, що провадив до західньої Європи. Тут збігалися торго-

до стольного города Києва. З місією, опріч архієпископа, їдуть два маркізи, графівна, пять великих бояр франкської столиці Парижа й 60 тяжких королівських комонників, як охорона. Місія везе багате віно⁶⁾ за світлу князівну Ганну Ярославну. З наказу тисяцького, людей з усієї околиці вислано в бік Мичська й у бік Києва для поправи великого київського шляху. Білгород готовий до прийняття високих гостей. Тисяцький чекає на княжі накази.

Великий боярин Василь Вишата, накручуючи на кінець пальця довгий нашійний золотий ланцюг тонкої корсунської роботи⁷⁾, уважно вислухав донесення, закликав до себе старшого вирника⁸⁾ й наказав йому негайно почастивати білгородського гонця добрим медом. Потім повернувся й попростував до великокняжих світлиць.

І раптом усе заметушилося на княжому дворі. Вирники й слуги закрутилися по терему, із княжих стаєнь почали спішно виводити осідланих коней, десь із верхніх хоромів старший боярин давав громовим голосом накази підручним. Підручні стрімголов злітали широкими сходами наділ і швидко розбігалися по численних світлицях, службах і коморах.

А за пару годин молодий княжич (Всеволод⁹⁾) у штивних, золотом шитих візантійських шатах, з боярами й київськими іменитими людьми, сів у розкішний золочений повіз і в оточенні шестидесяти чоловіка великокняжої дружини відїхав до Білгороду. З княжичем вислано було для гостей парадні, німецької роботи великокняжі повози, запряжені найліпшими чорно-клубуцькими кіньми¹⁰⁾.

Великий князь Ярослав сам вийшов на ганок відпроваджувати сина в дорогу. Коли блискучі шоломи дружинників, що супроводжали каравану,

вельні дороги з Волині й Польщі — з одного боку та Галича й Угорщини — з другого. В Білгороді, на річці Ірпені, стояв зводний міст, коло якого збирали з кушів мито.

6) „Віно“ — викуп (властиво по старослов'янськи — ціна) за дівчину, яку сватали. Так званого „посагу“ наші предки за молодою не давали. Навпаки, жених мав платити за неї „віно“ родичам невісти.

7) Корсунь (або Херсон) — грецьке торговельне місто й порт на півдні кримського півострову. Корсунські виробы були дуже дорогі й славилися, як речі рідкі й високоартистичні.

8) „Вирники“ — княжі дворові урядники.

9) Всеволод — п'ятий найулюбленіший син Ярослава Мудрого, що жив при батьку до самої смерті великого князя.

10) „Чорні Клобуки“ — торки, що жили цілими масами при київських князях, виконуючи службу міліції в містах або дозорчу службу пізніших козаків на окраїнах держави.

сховалися за скрутом Боричева взвоза¹¹⁾), князь побожно перехрестився в бік величезних, уже потемнілих у вечірньому присмерку масивів Десятинної церкви, подивився на білий місяць, що тонким серпом вирізався на синьому небі, й повернувся до палати.

— Чи наказали осьменникам¹²⁾ зігнати народ, щоб надати ліпоту¹³⁾ городу й підгороддям? — запитав він.

— Народ уже замітає вулиці, княже! — шинобливо розступаючися перед Ярославом, відповіли бояри.

Ярослав відмахнувся рукою від лилика, що трожі не перед самими великокняжими очима безшумно перелетів у повітрі, й, поскрипуючи чобітками з зеленого хозу на червоних шиферних плитах ганку, ввійшов у хороми.

Старий князь не бачив, як у цей час над його головою, на верхній критій галерії терему, спершись руками об густо обплетені пліщем поручні, стояла донька його Ганна. Князівна непорушно, з виразом якоїсь німої туги на блідому, немов із воску виліпленому, обличчі дивилася в той бік, куди відїхав брат Всеволод. Білий місяць блискучими цятками світився у великих чотирокутніх сафірах золотої діядеми на її голові, але цей блискіт був такий же непорушний, як і ціла постать князівни. В місячному світлі переливалися тільки самоцвіти на краях золотом тканого полотнища візантійської паволоки¹⁴⁾), що рівно хиталася на овалі її грудей.

— Доню, ти тут? — почула князівна за собою голос великої княгині Ірини¹⁵⁾. — Іди-но сюди, до мене — сказати тобі щось маю.

Князівна Ганна повними туги очима подивилася під гору на маси покрівель величезного Подола, на пристань на Почайні з цілим лісом корабельних щогол, на Дніпро, по якому пропливала вгору каравана грецьких кораблів, вилискуючи масними світлами в плесі ріки, й повільною ходою пішла до матеріної світлиці.

В стольному городі Києві й на великокняжому дворі вже стояв рух. Зігнаний з усіх київських передмість народ при світлах смолоскипів замітав вулиці й площі міста, отроки¹⁶⁾ старанно чистили броні, кольчуги, ковані щити й червлені шоломи княжої дружини, дворова челядь бігала, мов учаділа, з бретяниць¹⁷⁾ на кухню і з кухні до медушів¹⁸⁾, чуланів, пивниць, гридниць¹⁹⁾).

¹¹⁾ „Боричев узвоз“ — назва вулиці в старокняжому Києві, що получувала горішнє місто, або т. зв. „город на Горі“, з торговельною частиною Києва — Подолом і пристанню.

¹²⁾ „Осьменники“ — міська міліція за княжих часів.

¹³⁾ Ліпота — старословянське: краса.

¹⁴⁾ Паволоки — тонкі, відомі на цілий світ, делікатні шовкові матерії царгородського виробу.

¹⁵⁾ Мати князівни Ганни Ярославни, друга жінка великого князя Ярослава Мудрого, була шведська королева Інгігерда, донька короля Оляфа, що в православ'ї прийняла імя Ірини.

¹⁶⁾ Отроки — джури при княжих дружинниках.

¹⁷⁾ „Бретяниць“ — стара назва спіжарень.

¹⁸⁾ „Медуші“ — великокняжі льохи з медами.

Старий Київ і старий князь великої Русі готувалися до прийняття далеких франкських гостей.

Було то в п'ятницю. А в неділю, по урочистій службі Божій, ціле княже місто гуділо від дзвону бил і кампанів на всіх київських і позакиївських церквах.

Уже віддавна старе Аскольдове місто не мало такого урочистого вигляду, як сьогодні. На шпилях усіх церков, починаючи від церкви Благовіщення над проїздною брамою Золотих Воріт до св. Власія на Житньому торжищі²⁰⁾ й від св. Ірини, що над Хрещатим яром, ген-ген аж до далекої свято-Василівської церкви у Вишгороді — маячать розпростерті пурпурні полотнища. Легкий вітрець напинає прапори й, перебігаючи по них хвилями, пустотливо лопотить. Маси народу пішо й кінно, в святочних, як на Великдень, одіннях вливаються звідусіль на широкий майдан перед святою Софією. Там, у пишних прибраних килимами наметах, великокняжі слуги гостять кожного брагою, пивом, грецьким вином і міцними київськими медами.

Пливе цей народ з усіх кінців: з Кудрявця, Жидового города, Кисілівки, Дорожниць²¹⁾, Щекавики — Жидівською брамою; з Предславина²²⁾, Берестова²³⁾, Пересічина й Угорської слободи крізь Лядські Ворота; з Видобичів і ріжних інших сіл та пригородів попри високі земляні вали й високі зруби²⁴⁾ до Золотих Воріт.

Одну тільки Подільську Брану від Боричева взвоза сьогодні замкнуто. Поділ хай вибачить. Коли хто з подолян хоче дістатися до верхнього городу, хай іде обходом, через Копирів кінець²⁵⁾, а Подільської Брани сьогодні не відчинять: такий великокняжий наказ.

Піші й конні осьменники в блискучих шоло-

¹⁹⁾ Гридницьі або гридні — частина великокняжої палати, де жила т. зв. „гридь“, тобто княжі служилі люди й прибічники.

²⁰⁾ Церква св. Власія при колишній „Бидлогонній вулиці“ на Подолі на місці требища поганського бога Волоса, покровителя скотарства.

²¹⁾ „Дорожниця“ (пізніша назва — Дорогожича чи Дорогожичі) — форпост при групі гір із західного боку Києва, де сходилися дороги, що провадили з Галичини, „Ляхів“ і західної Європи до княжого міста, й де були головні вали, що боронили підступи до Києва. Ще Володимир Великий облягав Ярополка в Києві коло цих валів. Хто брав це місце, той володів цілим нижнім Києвом або Подолом. Місце це сильно зрошено кров'ю й напознено кістками колишніх оборонців старого княжого Києва.

²²⁾ Предславина — село, де жила улюблена сестра великого князя Ярослава (донька Володимира Великого і Половецької князівни Рогніди) — Предслава.

²³⁾ Берестово — підміське село, де був малий двір Володимира Великого й літні двори бояр і іменитих людей.

²⁴⁾ Бастіони називали в ті часи зрубами.

²⁵⁾ Копирів кінець — передмістя старого Києва на Кудрявці в сусідстві Жидових Воріт. Одним кінцем це передмістя притикало до Ярославових валів, другим спускалося на Поділ.

мах, з позолоченими гривнами на шиях²⁶⁾, ледве стримують людський натовп.

— Та не напірайте, люди! Та меду й браги всім вистане! Її в княжих пивницях стільки, що води в Либеді²⁷⁾.

В натовпі киян то тут, то там видно франкських королівських комонників. Вони на рослих конях, прикритих довгими пононами, в сталевих шоломах і сірих сталевих кольчугах. На плечах у них сині плащі з широкими червоними, роздвоєними на кінцях хрестами.

— Дайте дорогу гостям!.. Дорогу, люди!.. — крикують осьменники.

А в кінці величезного, людьми залитого майдану, коло мосту над глибоким яром, що відділює Володимирів горб від нового Ярославлевого міста, відділ княжих дружинників у блискучих бронях перепускає Софійською брамою на той бік „нарочитих“²⁸⁾ гостей. Ті „нарочиті“ гості: бояри й боярські діти; варяжськ, обкуті залізом князі; суворі, із широчезними мечами, ясноволосі тевтони; візантійські цесаревичі з золотими, кованими двооголовими орлами на грудях із такими ж тканими орлами на довгих плащах іззаду; пихато вистроєні лядські кленжата; поважні угри й усякого роду инша „латина“²⁹⁾.

Чужинні гості поважно переїздять міст над яром, глухо вистукуючи копитами своїх коней під темним склепінням брами, і вступають на чисто заметений і сьогодні розігнаний з нагоди великого свята „Бабин торжок“.

Тут, посеред площі напроти Десятинної церкви св. Богородиці, стоять іще за Володимира-князя

²⁶⁾ Гривни — металеві прикраси довкола шиї, дуже вживані в княжих часах (походить назва від слова „грива“). Носили гривни й чоловіки, й жінки.

²⁷⁾ Либедь — річка з південного боку Києва, що впадає в Дніпро. Збереглася та річечка ще й донині.

²⁸⁾ „Нарочитий“ — іменитий.

²⁹⁾ „Латиною“ називали в княжі часи всіх чужоземців із Заходу.

спроваджені з Корсуня чотири величезні квадриги з мідяними кіньми, а трохи далі за ними, ближче до великокняжих палат, дві статуї нагих старогрецьких богинь. Цей форум коло богинь чи „див“, як називали кияни статуї³⁰⁾, де відбувалися найважливіші віча для вирішення великих, державної ваги справ, сьогодні висипано сосною й прибрано розкішно квітами.

Гості минають „дива“ й широко відчиненою брамою віжджають на великокняже подвір'я, повне людських голосів і брязкоту струн княжої музики.

Сьогодні пир на княжому дворі. Сьогодні старий князь Ярослав, великий володар Держави Руської, гостить далеких сватів, що привезли віно за князівну Ганну від короля франків Генрика I Копетинга, сина покійного Роберта Благочестивого.

*
*

З пристані на Почайні³¹⁾ під високою київською кручею видно цілий верхній город. Вилюскуючи золотими копулами церков, цілий виступ великої київської гори немов увінчаний зубцями пишної корони. Над самим урвищем, розбризкуючи сліпуче сонце на золоченому даху, стоїть двохярусна величава княжа палата. Неначе орлине гніздо із скелі, дивиться вона вікнами своїх світлиць далеко на всі сторони широких, розкинутих у безкрай просторів великої Руської землі.

З пристані видно, як на довжелезних галеріях, що обперезують з усіх боків княжий терем, між стовпами, густо завитими виноградом і плющем, рухаються маси людей у блискучих нагрудниках, кривавих пурпурах, яскравих паволоках і білих, як сніг, дівочих шалях. То гості великого князя на його золотому піру, що гучно гримить на ціле стольне місто.
(Далі буде).

³⁰⁾ Від цих „див“ Десятинна церква до 17-го віку ще мала назву „Богородиці коло див“.

³¹⁾ Почайна — річка під самим старим Києвом, що впадала в Дніпро. Ріки тої тепер нема.

Ф. НЕВЕСТЮК

СПОМИН

Жита шумлять... Чекають жнив...
Ген там за житом ліс...
Біліють серед житних нив
Ось два хрести з беріз.

Хтось йде і оглядає хліб:
»Ах бач, які жита!«...
І зупинився... Сів на гріб
Під рамена хреста.

Чоло долонею підпер
На руку нахилився
І нагадалося тепер
Те, що було колись:

»Ми були тут, а ворог там,
Де ліс онтой у клин...
(Ще не замазали літа
У пам'яті картин).

Був бій... Важкий завзятий бій...
Гарячий був мій кріс...
Поклало сонце край борбі,
Як сіло там за ліс.

А як утікла чорна ніч,
Як щезли тумани,
Тоді прийшла звідтіль одсіч
І — впали тут вони!...

Пішов... І спомин давних днів
В душі своїй поніс...

— — — — —
Самітно серед житних нив...
Мовчать хрести з беріз...

На переломі

Щоденник підхорунжого з 1918 року.

Написав: Теодор Марітшак.

(Докінчення).

17. грудня.

Заледви розвиднілося, як наші гармати розпочали свій майже щоденний концерт. Били на Львів, три батерії одночасно — наша із Чишок, з під Винник і третя подальше із півночі.

Пополудні я знову ходив зі стежою та малощо не напивав собі і моїм стрільцям великої халепи. Я дістав наказ, провідати й прочистити терен як змога задалеко, забрав із мого поготівля, що тепер перед заставами з боку, усіх людей за вийском вістуну, і ми трьома парами простих мазурських саней пустилися до Винник. Це вже онтак від якогось часу стежі підїзджають потрохи саньми.

По дорозі перед Винниками зустрінули ми одного міщанина, що на ручних санчатах тягнув зерно до парового млина. Він і повідомив нас „на вухо“, що на третьому млині на Млинівцях знаходиться польська стежа й щось там забирає. Я рішився зробити наскок, а що з цього боку Винник на Млинівці та ще й до третього млина добрий кусок дороги, ми рванули з копита, щоб трохи підїхати. На скруті у Винниках прилучилася до нас іще й велика стежа з першої сотні, яка саме надїйшла з горішніх Винник. Наша дорога вела почерез Забаву, південне передмістя Винник, що одною довгою вулицею тягнеться узбіччям винницької гори.

На перших санках їхав настоячки наш „Гуцул“, найкращий стрілець у сотні та бистрий мов той яструб. Власне ми вже виїздили на горбок у половині Забави, як раптом — бачу Гуцул увесь настожился вперед, блискавкою підвів кріса і вистрілив. Та майже рівночасно з під другої хати на горбку і з поза плотів посипалися на нас кулі. Ми зайшли саньми просто у польську стежу!

Наш Гуцул своїм першим та одиноким вистрілом в останній хвилині врятував нас перед найгіршим. Хлопці як на алярм позіскакували зі саней та розсипались на боки. Тільки я зістрибуючи поховзнувся на леді й простягнувся ниць напоперек дороги. Біля мене затупцювали чоботи, хтось перескочив через мене, хтось настолочив мені ногу. Все це трївало один момент, та коли я схопився й заскочив за найближчу загороду, біля мене був тільки один одніський стрілець. Він був із першої сотні, до того зовсім чужий мені з лица, так, що я в першій хвилі малощо не взяв його за ворога. (І в нас і в поляків однакові австрійські уніформи, здебільша й без жадних відзнак). Я розглянувся. Ми були на загороді замкненій із трьох сторін господарськими будинками, горою або високим тинном, а відкритій до дороги. На вулиці та наполовину ровом їзджають останні сани, а по тому боці Забави збігають у низ садом останні мої стрільці. Тільки їх плечі видко, так замїтають сні-

гом, пізнаю Гуцула, він як завжки засланняє відворот своїм товаришам.

А з горбка під нашим боком стріляють далше. Хотіли й ми попробувати наших крісів, найшли кусок тину між хатою та клунею, одиноким вільнішим місцем у сторону противника, але з поза плотів і будинків сусідньої загороди нічого не було видко. Тепер я рішився скоро. По всій правдоподібности польська стежа, що чейже запримїтила наш відворот, піде вперед і вибере нас із цього відслоненого подвіря як малих котенят. Ми подалися назад, перебігли почерез дорогу на другу сторону Забави, трохи вільнішу, і там пішли свіжими й глибокими слїдами наших попередників. За хвилию побачили ми напоперек дороги осамітнені коні зі саньми, переляканий господар сховався під хату. Я покликав його, ми сіли й поїхали назад до Чишок. Подорозі розглядаюся, чи під якою хатою не побачу когось із наших. Та не видко ні стрільців, ні саней. Очевидно, гадаю собі, поїхали назад до села.

Коли ми скрутили на Чишки й виїхали з поза останніх винницьких домів на відкриту дорогу, попали нечаяно під сильний крісовий обстріл із горішньої Забави і з під ліса і так під кулями їхали до самих Чишок. Стрілець, що був зі мною, не вдержав і біля парового млина зіскачав у придорожній рїв. Я оглянувся, чи йому не сталося щось злого, рїв глибокий, і щойно тоді я запримїтив трьох або чотирьох моїх стрільців, що з поміж останніх домів Винник щось дуже розмахували руками у мою сторону. Ага, сиділи по хатах, прогавили попередні санки, а тепер хотілиб, щоб я підждав під кулями! Нічого злого у Винниках їм уже не станеться! Безпечніші вони там, як я тут. До того, хай хто спробує задержати ці коні, що наче показалися і серед куль рвуть до своїх Чишок, як скажені. А бідний господар скулився на переді саней в чотири нещастя, заедно хреститься й заедно нашіптує своє „Єзус Марийо!“ Відїтхнув щойно між чишківськими хатами й тут указав мені бичівником на одну задню ногу підручного. Кїнь трохи налягав, а з під широко простреленої шкіри слезила струйка темної крови. Кїньське щастя.

Затеж у сотні дожидала мене прикра несподіванка. Мої стрільці ще не вернулися, нема ні одного! З цілої стежі тільки я один, ось тобі командант! Гїрко мені було, коли я зголошував це нашому четареві та ще й не вмів пояснити загадки. Трьох-чотирьох стрільців бачив між крайніми хатами Винник, але де решта, де дві пари саней?

Загадку розв'язав телефон з команди нашої сотні. Передавали повідомлення з 1-ої сотні, з горішніх Винник, що там прибула стежа, але без команданта. Командант стежі, однорїчний десятник

— тобто я — упав на Забаві вбитий або тяжко ранений. Стрільці бачили.

Так, бачили, як я падав, та ні один не оглянувся, щоб перевірити, що зі мною сталося! Очевидно, повідомлення з першої сотні звільняє мене від найтяжчого закиду, який воякові взагалі можна зробити, але всеж таки я дуже схвилюваний. Моя вина велика, я був щонайменше дуже необережний. Я повинен був обчислити, що заки отой місхух доплентався зі своїм мливом до Винник, то польська стежа могла вже бути ближче нас. Через оцю неоглядність я мало що не запропастих звиш двацять вояків. А друга помилка, що я також повинен був податися до Винник до першої сотні — вонаж і ближче й дорога до неї під цю пору була безпечна. Я цілком непотрібно наражував стрільця, себе, онтого мазура тай вкінці його шкапи. В мене страх мало воєнного досвіду, нема й вояцького інстинкту. Свідомість цього мене пригнічує.

18. грудня.

Нині передполуднем я знова повів стежу. Цим разом узяв зі собою вістуна, дійшов до Млинівців, а по дорозі поступив до цих домів на горбку на Забаві, де вчора була стрілянина. Ми допитували в людей і виявилось, що польська стежа, яка саме зупинилася біля одної хати — кількох зайшло й до середини, — була цією зустрічню з нами заскочена й збентежена. Запримітили нас в останній хвилині, почали заскакувати за плоти, але стріл нашого Гуцула збентежив їх до решти. Постріляли нас осліп хвилину, відстрілюючись подалися назад і зупинилися аж під лісом на Прісках. Осьтак справді наш Гуцул вирятував нас із великої халепи.

20 грудня.

Сьогодні рано вся наша сотня вийшла із Чишок, подалася на Млинівці й розпустила розстрільну попід ліс. Там перестояли ми довший час. Це ми охороняли нашу батарею, що підїхала до Винник і звідтам біла на Львів. Таксамо підїхали й сусідні батареї і теж під заслоною своїх сотень. Бомбардували Львів усі батареї Групи Схід рівночасно, били густим огнем цілу годину. При кінці почали слабко відповідати польські гармати. А зі Львова доходив до нас тривожний гомін дзвонів та протяжливий рев паровозних і фабричних гудків. Дзвонили й скавуліли на алярм.

День поганий, сніг з дощем, огидливий капусняк. Над нашими головами раз-у-раз перелітали з грізним свистом гарматні стрільна. Наші стрільці намагалися розпізнати по свисті калібер гармати, а деякі задирали шию в захмарене небо й вилуплювали свої пальчачі, чи не побачать кулі. Найшлися такі, що бачили, так бодай говорять ще й бігмаються. Інші сміються. Після обстрілу сотня вернулася назад.

22 (?) грудня.

Ціла лінія Групи Схід підсунулася ближче Львова. Передучора під вечір наша сотня обсадила дорогу від парового млина по Винники. Нашу чету пхнули для безпеки вперед на Пріски, де ми цілу ніч вибирали окопи у примерзлій землі. Але рано

виявилось, що позиція нашої чети нідочого і ми відступили на дорогу до решти сотні. Даремне гарували цілу ніч, притім я ще й перестудився. Мене хопила пропасниця й звалила з ніг. Навідувався сьогодні передполуднем до мене на поготівля четар Мінко і радив іти до лікаря, але мені вже полекшало.

Тепер ми в долішній частині Забави, де розташована ціла наша сотня.

25. грудня.

Вчора вибирали окопи на винницькій горі, брали до цього цивільне населення. А вечором наші винницькі стрільці якось провідали, що один польський вояк перекрався зі Львова до Винник до свояків на свята. Страх шукали за ним, але не могли найти. Кажуть, що він напевне ще у Винниках.

Мусимо в тих Винниках дуже пильнуватися, бо тут майже всі міщанські родини помішані й посвоєчені. В одній хаті один українець, другий поляк, жінка сюди, чоловік туди, брат при українському війську, а сват при польському у Львові. А всі хитрі з біса, інколи й самі винничани не пізнають себе як слід. По хатах або портрет Шевченка й Косцюшка поруч себе, або нема жадного, не знають, з котрої сторони прийде стежа.

29. грудня.

Група Схід два дні наступала на Львів, робили загальний наступ.

Першого дня, 27. грудня, поставили нашу сотню на ноги вже в 4. годині досвіта. Боеве й похідне поготівля. Розділили муніцію, консерви, до бляшанок дали чорної кави й сотня рушила на Млинівці. Перед відходом прочитали нам довгий наказ Начальної Команди. Стояло в ньому, що поляки почувають себе у Львові непевно, думають уже й про залишення міста, але українське військо мусить цю хвилину приспішити. Тому робимо загальний наступ. Наш курінь має біля 8. години здобути Пасіки, зайняти стрийський парк і там дождити дальших наказів.

Зараз на Млинівцях наша сотня пішла у розстрільну й глибоким снігом попід гору добрила до ліса. Тут виявилось, що взяли злий напрям. Гусаком пішли дальше край ліса й незабаром сотня загнула ліворуч у дебри. А мене з трьома стрільцями післали навпростець, шукати звязку з першою сотнею, що мала бути над якимсь потоком.

Ми йшли вже добру хвилину, як раптом на нашу лісну дорогу попід горою почали падати кулі, з кожним кроком густіше й густіше. Це стріляли з горбка подальше, навпростець нашої дороги, на якому серед зрубів час до часу виринали дрібні поstattі. Мої винничани кажуть, що це Пасіки. Ми зійшли на край дороги, але на горбку мабуть запримітили цей маневр, бо взяли нас під посиленій обстріл. Тоді ми вийшли горі у смерековий молодняк та продиралися дальше лісом на стоці гори. Нагло на цій горі затрахкали кріси й на мою стежу посипались кулі, галуззя і сніг. На нас били сальвами з боку, з того місця, де я сподівався нашої сотні! Кричу, щоб перестали, раз, другий — не помагає, ясно, я помилявся. А мої хлопці вже збігли

в низ, та почерез дорогу, та в долину на Маєрівку.

Подався і я туди, нічого іншого мені і не залишалося. Недалеко під першою хатою застали ми гурток стрільців — це з першої сотні. Де тепер сотня або сотенний командант, не знають. Зате оповідають, що їх наступ заломився. Сам сотенний пішов уперед, але стрільці не відважилися під сильний вогонь. Командант грозив і просив. Не пішли. Не штука, кажуть, нашому поручникові, його ж кулі не ймаються. Оцю легенду про поручника Затварського чую вже кілька разів, пішла вона з того, що він майже всю світову війну перебув на фронті та ні разу не був ранений і навіть не хорів.

А довкола вариться і клекотить, кулі цокають у бєрвена хати з того боку, глухо пахають у засніжені стріхи господарських будинків, залишаючи у снігу ясніші лійки. Тільки під голубником високим посеред подвіря юрба голубів запопадливо й тихо визбирує у снігу зерно, начеб нічого й не було.

Я рішився. Не знаю, де тепер сотні, не знаю, де яка команда, не знаю, де лінія. Але десь тут недалеко мусить бути якийсь старшина, що чейже знатиме дещо більше. Я забрав моїх стежників і ми справді небавом знайшли команду куріня й другу, запасну сотню. Стояли за великою клунею і в самій клуні. Звеліли нам підождати. Курінний отаман сидить на ковбці перед ватрою похнюплений і мовчаливий, біля його кількох людей, а сотенний командант запасної, пор. Черевко, ходить нервово тут і там. Під самою клунею і в середині гуртки стрілецтва на притишених балачках. Горою посвистують кулі, час до часу пахають об кришу.

Нагло між стрільцями оживлення. З уст до уст передають вістку, що четар із третьої сотні вбитий! Допитую ближче, прізвища не знають, чорнявий — кажуть. Чорнявий в нас тільки один — Мінко! Мій четовий! Небавом прибігає один вістун від нашої сотні й потверджує цю страшну вістку.

Відправили половину запасної сотні нашої в підмогу, ми прилучилися до неї та лісами й дебрами вийшли на позицію. Подорозі зустрінули санітарів з носилками, несли нашого четаря. Лежав простоволосий, накритий по груди своїм плащем, з під розпнутої блюзки видніли скривавлені перевязки. Очі замкнені, на лиці блідий-блідий. Та на один момент очі розплющились — четар живий!

Оповідають стрільці, як це сталося. На горі наша сотня натрапила на ворожу заставу в укріпленій лісничівці. Наша чета дістала наказ наступати. Повів четар Мінко наших хлопців уперед відкритою поляною, дещо в низ до лісничівки, а сам перший. Та заразже впав під стрілами. Чета відступила, не під силу, кажуть, відкритим полем йти на скоростріли. А четар там таки й залишився, по той бік горбика. За хвилину підвівся й сидячи у снігу повернувся лицем до наших, тільки по груди його видно, тай знову простягнувся головою взад до лісничівки. Підсувалися до його і стрільці і санітети, а найбільше обидва наші старші стрільці, але довго він там лежав, заки його видістали з під

куль. Був двічі поранений, у шлунок і в груди. Не ворожать йому нічого доброго.

Під оцею лісничівкою так і задержався наступ нашої сотні. Там перестояли ми до пізнього вечера. пустили на лісничівку крісові гранати й відтак вернулися у Винники.

А вчора наступали вдруге. Наша сотня вийшла на верх тай заняла попередні становища напроти лісничівки, над деброю і край ліса. Провід над нашою четою взяв сотенний прибічник пор. Деревляний, але ні ми, ні наш курінь не наступав, ми заняли тільки вижидаючі позиції, а безпосередню боеву акцію перебрали на цей раз Усусуси, праворуч нас, від Лисинич.

Так ми стояли або лежали скрай ліса за деревами, перед нами мовчалива поляна з кількома старезними дубами побіч, з боку під узбіччям нашої гори стелилася долина Маєрівки, а за нею Чортівська Скала зі стацією Маріївкою в низу. Пополудні Усусуси почали відступати. Видко їх від нас кожного зокрема на білому снігу серед рідких дерев, йдуть назад верхом Чортівської Скали.

Незабаром ми побачили й причину відступу. Над їх головами рвалися шрапнелі. І не тільки над ними, гарматний вогонь перейшов над долину, на саму лінію нашого куріня, наближався до нас, вдарив гураганом уздовж нашої чети, щоб відтак завернути й знова прийти до нас та вдарити по четі залізом. Дальше дебри, до решти сотні, не доходив. Осьтак били до пізнього вечера, систематично й відмірено, як годинник. Ми знали заздалегідь, де розірветься найближча шрапнеля і в глибокій мовчанці подивлялися це грізне й величне видовище контрастів. Рожевий огник, пушинка облаку, зрив грому і сик гадюки та сине тихе-тихе небо. Хто повірить, що це невинне небо сіє дощем смертельного заліза?

Тільки до цих зривів над нашими головами ніхто з нас не придивляється. Кожний тулиться до свого дерева, за грубшими то й по двох, забезпечується як може й лише насторожує слух. А довкола сиплеться град заліза, бренькотить по замерзлих деревах, оберемками ломить галуззя, розшарпує дерева й наповняє увесь ліс несамовитим рвучким стократним ревом. Під вечір то таки й напосілися на нас, бють тільки по відтинку нашої чети, аж моторошно. Увесь ліс над нами й позад нас реве, дзвенить і скаженіє, начеб його вивертала з корінням якась дивна буря без вітру. Стрільці кажуть, що десь на тих старих дубах перед нами мусить сидіти ворожий обсерватор, інакше не годні собі пояснити такої докладности обстрілу. Біля мене під одним деревом лежить новий четовий, був на італійському фронті, а такого ще не переживав. У тихіші хвили покурюємо в рукав, щоб нікотиною обманути нерви і холод зими.

Ми вийшли ціло з тієї халепи, тільки одному стрільцеві розірвало сам кінчик черевика. Не хоче повірити, що не ранений, пробує пальців — таки цілі. Під ніч ми стягнулися разом, уся сотня, над деброю і перестояли там до півночі. До кінця залишилося всього зо двацять стрільців, один скоростріл (було три!) і наші старшини, рештаж потягнулася одинцем або гуртками у низ ярмом на

Млинівці погрітися і попоїсти. Не забували, сердеги, при місці і про нас; один старший стрілець виніс нам на гору повний шолом вареників, ще й теплі були.

Не було й нам чого стояти ніччю у снігах, вже пополудні було всім ясне, що й другий день наступу не повівся. Пробували брати лісничівку гарматою, викотили одну гавбицю під заслоною самих гармашів аж на стацію Маріївку, пустили гранату, але впала перед самий наш скоростріл. Велике щастя, що не розірвалася — сліпак був. Більше й не стріляли, за мала відстань між лініями. Стрільці навчилися у війні стратегії, критикують і кажуть, що без міномету і без запасних частин не піде. А в нас ні міномету, ні резерви.

Щойно біля півночі прийшов із куріня телефонічний наказ (вчора ми вже мали телефонічну лучбу) стягнути сотню на вихідні становища, тобто до Винник. Настрій поганий, особливо наша чета дуже спожває. Четаря Мінка відвезли до лікарні до Перемишляна, кажуть, що ледви чи видужає*). А по четареву шапку чорну баранкову з червоним денцем і золотим хрестом на ньому, що остала була в снігу під лісничівкою, підсувалося під кулями багато наших хлопців, але добув її щойно старший стрілець Гавриїл Влох, родом із Винник, чоловік уже жонатий і „дітятий“ (рідний брат поручника Влоха з Начальної Команди). Носить її у своєму наплечнику й присягається, що не віддасть нікому, навіть нашому четареві, якщо вернеться.

30 грудня.

Сьогодні наша сотня мала маркувати наступ. Я вийшов на збірку, хоч і почував себе погано, не гадав, що зі мною цілком зле. А мене просто збиало з ніг, я не міг іти. Таке в мене інколи трапляється після великої напруги особливо в холодну пору, та вистарчить трохи відпочинку й зі мною знову добре. Я попросив у нового четового один день звільнення від служби і ми пішли до сотенного команданта. Але пор. Целевич, спокійний і добрий чоловік, тільки дуже маломовний та інколи гранчастий на словах — був щось у поганому настрою і відразу накинувся: „А, знаємося на тім! До мародвізиту!“

Наказ наказом. Сотня пішла маркувати, а я —

*) Четар Мінко видужав із тих тяжких ран і кілька місяців пізніше був знову ранений, в обидві ноги, підчас боїв на галицькому Поділлі.

хоч цього й не хотів — на першу поміч до Винник до лікарських оглядин. Військовий лікар, д-р Козак, оглянув і обслунав мене раз, відтак іще уважніше обслунав удруге, начеб щось там не вірив. Очевидно, я знав у чому діло, при австрійському війську оглядали мене з десятка різних комісій і стан мого здоровля не був для мене ніякою тайною. Не було для мене новиною й те, що сказав мені д-р Козак. Але він сказав мені трохи більше: „Все це гарно, що ви самі зголосилися на фронт, але з таким серцем ви тут тільки колода“.

Виставили службовий листок, маю негайно відійти до Курович, до „лекшої служби“, тобто до військової служби без зброї. Нагадується мені пор. Затварський зі своїми запитами перед відходом із Жовкви, він — досвідчений фронтовик — добре відгадував, що я не цілком з вояцького тіста. А я думав добре, добре хотів і — добре робив, тільки не зміряв фізичних моїх сил. Вони мені рішучо не дописують.

Жалко й ніяково мені. Жалко, бо вже таки зжився з тією четою і неодну пригоду я з нею перебував. А ніяково, бо так бажав служити там, де цього під цю пору найбільше потрібно, служити хочби й простим стрільцем, яким я тут зрештою на ділі й був мимо підстаршинського титулу — а міжтим відходжу так, начеб то я сам цього домагався. Але ні, колодою бути не хочу, ні тут, ні деінде.

Куровичі, 31. грудня.

Сьогодні приїхав я до Курович та завдав клопоту Стаційній Команді — не знала, куди мене відставити. В таких випадках, як мій, відсилається вояка до його кадри. Але де ця моя кадра? Стара австрійська в Західній Галичині, нової української мій Перший Львівський Полк іще не має, а моя рідня ще на военній еміграції у Відні. Ось, і морока. Звеліли мені вибрати собі самому, якунебудь місцевість з осідком окружної команди і я рішився на — Станиславів. З усіх східньо-галицьких міст Станиславів знаю ще найкраще, в його околиці я перебував раз у вуйка аж цілі ферії...

Ще сьогодні під Новий Рік виїжджаю туди, очевидно, на нову каламарщину. Ні хитрістю, ні гараздом, ні птиці летом суду Божого не минути, не минути й мені і при українській армії каламаря, хоч і як бажав служити інакше. Та вкінці, воно й не так важне як і де, важніше аби нашій рідній справі вірно і до кінця.

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

СТЕПАН МАЛАНЧУК.

Дня 21 січня 1936 р. ранком в одному з монреальських шпиталів помер після короткої, тяжкої недуги Степан Маланчук, довголітній член Української Стрільцької Громади й член Краєвої Екзекутиви Українського Національного Обеднання в Канаді.

Несподівана смерть покійного була тяжким ударом для українських організацій в Монреалі,

в яких він довгий час завзято й безупинно працював, виконуючи різні відповідальні функції.

Покійний родився у місті Тернополі, 28. грудня 1869 року. Там покінчив промислову школу. Відбув світову війну в австрійській армії, а в часах української збройної боротьби був у залізничних відділах Української Галицької Армії. В Канаду прибув 30 січня, 1926 року. Працював як механік, зразу в Вінніпегу, опісля в Монреалі. Воєнні переживання, а відтак тяжка праця в Канаді сильно підорвали його здоров'я й остаточно довели до передчасної смерті. В. Й. П.

ОЛЕКСА МУШІЙ,

б. вістун УСС.

І знова убув один з рядів тих, що їм було судженим бути учасниками великого пориву. Бл. п. Олекса Мушій, родж. 1900. р. в селі Кривенькім, Копичинецького повіту. Вступив в р. 1917. в ряди Українських Січових Стрільців заразже, коли з Галицького Поділля уступили російські війська. Перебувши Вишкіл УСС в селі Рудниках коло Пісочної переїхав враз з частинами УСС на Велику Україну в Єлисаветщину.

У Ш. Куріні І. полку УСС перебув цілий ряд тяжких і кривавих боїв у Львові, в Галичині та на Великій Україні. Належав до тих, що до самого кінця виповнив свій вояцький обов'язок.

Помер в р. 1935. у своєму родинному селі Кривенькім і там його могила. В. Й. П.

ПАВЛО ЛИСИЙ.

(Жмут інформацій від рідні).

Уродився дня 4. березня 1895. р. в Копичинцях. По гімназійній maturі в 1913. р. вписався на правничі студії у Львові. В тім часі взявся до горячкової праці передовсім організації стрілецтва на тероні Тернопільщини. Вибивався своєю індивідуальністю й організаційним хистом та всеціло віддався суспільній роботі.

З вибухом війни в 1914. р. вступає добровільно до стрільців, де його приділено до 2-ої сотні І-го куріня. На приказ своєї старшини та в думці, що все належить використати для У. С. С., бере на себе тяжкий обов'язок розвідчика і як такий передирається на зади російської армії, де з нараженням власного життя працює до жовтня 1915. року. За цей час кілька разів переходить оба фронти з величезною здобичею багатих звідомлень. В жовтні 1915. р. зловлений москалями як австрійський розвідчик був засуджений російським судом на кару смерти та завдяки заходам посла Михайла Петрицького цар Микола II. помилував його і замінив присуд смерти на 20 літ каторги.

Кару відсиджував в Винницькій тюрмі аж до вибуху революції в 1917. році. В березні 1917 року удалось йому дякуючи винницьким українцям дістатися на волю. Переходить до Києва, де працює в канцелярії Центральної Ради як діловод. У Києві не чувся безпечним, бо мимо існування Центральної Ради всевладним був тоді ще ген. Оберучев. Тому працює під зміненим призвищем — Павло Петришин, — а відтак виїжджає на Катеринославщину, де в селі Веселі Терни організує спільно з деякими галичанами та за допомогою тамошних громадян українську гімназію.

Як тільки з півночі надійшла большевицька ляхвіна, покинув гімназію і організує добровільний відділ із власних учеників і вступає до Армії У. Н. Р., з якою відбув майже всю протибольшевицьку кампанію.

Воював з початку на панцирнику „Стрелець“ як молодший старшина. Вскорі вибився понад всіх своєю геройською поставою та заняв місце команданта згаданого панцир-

ника. Відтак працював як командант панцирника „Вірний Син України“.

На цім панцирнику тяжко захорів на плямистий тиф. Його перевезли до Кам'янця на Поділлю, де завдяки заходам найкращих лікарів ледви удалося йому врятувати життя.

По хоробі не дораджували йому вертатися на панцирник, однак він таки вернувся туди.

По переході Армії У. Н. Р. до Польщі він відїхав зі своїм панцирником в околиці Шепетівки, щоби при допомозі панцирника провадити далше проти-большевицьку акцію. В тім часі мусів він залишити панцирник і скрився в околицях між Шепетівкою і Бердичевом. Люди вказали на нього як на бувшого команданта панцирника і большевики взяли його в полон.

Сталось так, що на село це напала польська стежа, вивязався бій між стежою і большевиками і тоді большевики вислали його проти куль. Так попав він у два вогні і згинув. Це було з початком 1920. року.

ВАСИЛЬ СЕМЕЦЬ.

Студент IV року філософії родом з Шумяча, повіт Турка над Стриєм.

Як У. С. С. дістався в полон з кінцем жовтня 1915. року. По дорозі вдалося йому втікти. Якийсь час скривався в Тернополі, де місцеві українці дали йому захист. Відтак за допомогою студентів з Великої України устроївся у Всеросійськiм Земськiм Союзі. З кінцем 1916. р. виїхав на Україну, а опісля до Москви, де працював в Українськiм Допомоговiм Комітеті.

З хвилиною вибуху революції вертає до Києва

і працює в редакції „Селянська Спілка“. В часі побуту в Києві опріч редакційної праці виїзжає на організаційні поїздки і уряджує збори та віча. З хвилиною, коли большевики підійшли під Київ — стає як один з організаторів військових формацій

С. С. Маючи великий вплив поміж студентством організує студентський курінь. Напередодні боїв під Крутами в дні 18. січня 1918. року впав з большевицької руки у Києві.

Похований разом з героями під Крутами і зачислений до героїв під Крутами.

Зелені Свята

для українських інвалідів і стрілецьких могил

Надходять знову Зеленосвяточні Дні, що стали у нас всенароднім Святом для вшанування пам'яті Тих, що згинули у важких змаганнях за кращу долю Батьківщини. На свіжих ще могилах, розкинутих на полях і шляхах боєвих змагань вдячні руки зложать китиці квітів, а цілий Нарід обєднається в почуванні глибокої пошани для Тих, що за словами пісні — стерли журавлині крила, не долетівши у вирій.

Сумом вкриється цілий край, бо незабутні спомини великий біль розворушать.

Та цей сум і біль матиме дивну силу. На сцих свіжих ще могилах виросла вже нова традиція, виріс культ Борців, що хоч загинули, житимуть життєм невмірущих у пам'яті сучасників і у вдячних серцях прийдешніх поколінь.

І підуть довгими рядами старші й молодші, батьки й діти, на дорогі могили. Будемо старатися призабути всі злободенні особисті справи, щоби розбудити в наших серцях бодай іскру того великого вогню, що ним горіли серця незабутніх Подвижників. Обновлені великим почуванням, обед-

нані одним бажанням зрозуміємо велич їх жертви.

Та не будемо паленіти зі сорому перед розваленими могилами! Без окремих закликів, по своїм силам причинімся до збільшення фондів на впорядкування стрілецьких могил, якими опікується Товариство Охорони Воєнних Могил!

А коли ці святочні дні навіють Вам дорогі спомини, чи будете всилі забути про тих, що крім морального болю до кінця свого віку мусять зносити тягар воєнного інвалідства?

Ніколи!

Бо і найбільша жертва грошем не має порівняння з жертвою життя й крові!

Львів, у травні 1936.

За Товариство Охорони Воєнних Могил:

Др. П. Кривуцький в. р. О. Карпінський в. р.
голова. секретар.

За Українське Товариство Допомоги Інвалідам:

Др. І. Гіжа в. р. Др. Я. Олексійшин в. р.
голова. секретар.

Подяка

Оцим почуваюся до обов'язку зложити подяку Товариству взаємних забезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ у Львові за скоре й без зайвих труднощів виплачення повної забезпеченої суми по моєму мужові бл. п. Івані Малащукові емер. управ. школи В Коломиї.

Скоре й акуратне виплачення забезпеченої суми уповажнює мене поручити це одному українському Товариству забезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ у Львові найширшим кругам української суспільности.

Олена Малащукова.

Від Адміністрації

На день 1. червня ц. р. висилає Адміністрація всім залягаючим П. Т. Передплатникам поштове інкасове доручення з рахунком за леглої передплати. Просимо щиро П. Т. Передплатників викупити ці поштові інкасові доручення та вирівнати таким чином залеглу передплату.

До цього числа долучуємо поштові складанки Укр. Кр. Т-ва Опіки над Інвалідами на висилку пожертв з нагоди Зелених Свят.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. річник / Число 6. / Червень 1936.

ЗМІСТ:

Вірте!		У Дзедзіцах	
Ф. Невестюк	2	Франц Коковський	14
За Белз		Знад Дніпра до Сени	
С. Г.	2	Федір Дудко	15
Ще про юнацьку школу		Спомин	
Микола Андрусак	4	Ф. Невестюк	17
В Іваничах		На переломі	
Семен Романюк	5	Теодор Марітчак	18
Житомирська юнацька школа		Посмертні згадки	22
Всеволод Петрів	7	УКТОДІ — Зелені Свята	23
Наступ на Винницю в квітні 1920 р.		Від адміністрації	24
Іван Байдак	11		

Міліоновий збут ПАПЕРЦІВ і ТУТОК

„КАЛИНА“

говорить сам про
високу якість
і дешеву ціну.

фабрика в Тернополі — фабр. склад Львів, вул. Бляхарська 11

Фабрика хемічних виробів

О. Левицька і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51.

Телефон 60-04.

ПКО. 503-881

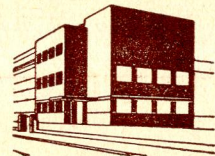
поручає власні вироби найкращої якості
Пасту до взуття „Елегант“ терпентинову.
Пасту до взуття „Елегант“ люксус. в туб.
Пасту до підлоги „Французька маса“
Віск комбінований до підлоги
Васеліну до шкіри

Синку до білля

помадкову і коронову

Шварц до чобіт. — Віск шевський. — Смолу.

УВАГА!
МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ
ЗБІРАЄ ПОЖЕРТВИ НА

УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ

ДАЙТЕ Й ВИ СВОЮ ЦЕГЛИНУ!
ПОШЛІТЬ СКОРІШЕ ВАШУ ПОЖЕРТВУ!
ЗРОБІТЬ ЗБІРКУ У ВАШІМ ТОВА-
РИСТВІ! НЕ ВІДКЛАДАЙТЕ!
ЖЕРТВУЙТЕ ВСІ

НА УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ

ХТО СКІЛЬКИ МОЖЕ!

ГРОШІ СЛАТИ НА АДРЕСУ ДИРЕКТОРА МУЗЕЮ:
Prof. D. Antonovych, Praha-Nusle, 245, Czechoslovakia.

НЕ ЗАБУВАЙТЕ!

Спомини Софії Русової

друкуються в 1936 р. в часописі „НОВА ХАТА“

Багато ілюстровані.

Опера „Різдвяна Ніч“ — Празьке видання Кобзаря —

Підгільна робота

цікаво описані й змальовані відомою нашою
діячкою.

Жадайте оказових чисел „НОВОЇ ХАТИ“.

АДРЕСА: ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 39.

Імена всіх, і тих найменших жертводавців (хто подасть своє прізвище розбірно), Музей збереже Україні в своїх пам'ятних книгах; хтож дасть відразу або частками 10 доларів, буде записаний в окремій пам'ятній книзі **Фундаторів Українського Дому**; а хто часть 25 доларів, буде записаний в золотій пам'ятній книзі **Добродіїв Музею Визвольної Боротьби України**; імена всіх жертводавців, хто дасть по 100 дол., буде уміщено на окремій почесній стіні Українського Дому; а імена всіх, хто дасть по 500 дол., буде вписано золотими літерами на окремій мармуровій таблиці при вході.

1000 цеглин коштує 10 дол., 100 цеглин коштує 1 долар.

Не спізнiться з своєю пожертвою на Український Дім у Празі! Не будьте останнім: хто жертвує вчас — помагає вдвоє!

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки

	ЦІНИ перше тепер	
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпку, ст. 270	4:50	1:50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3:00	1:25
Богдан Лепкий: От так собі, ст. 131	1:50	0:70
Слота, ст. 27	0:90	0:30
Зірка, повість ст. 181	4:00	1:75
Вадим, повість ст. 227	4:50	2:00
Василь Софронів: Грішник, ст. 112	1:50	0:60
Берестейський мир — спомини і матеріали ст. 320	8:00	3:50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду ст. 171	3:90	3:90
Перед Навалою ст. 192	4:00	2:00
Федір Дудко: Квіти і кров, ст. 192	4:00	2:00
На згарищах ст. 168	4:00	2:00
Глум, оповідання, ст. 56	1:20	0:50
Ген. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції, I. вичерпана		
II. До заняття Києва, ст. 184	3:50	1:50
III. Кримський похід, ст. 164	3:50	1:20
IV. Доба Гетьманщини, ст. 117	3:00	1:20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5:00	2:00
М. Брилинський: Хрестний огонь, воєнні нариси, ст. 184	3:50	1:50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2 т. з визв. війни ст. 259	6:00	2:75
Д-р Степан Шухевич: Спомини: I. вичерпана		
II. Від квітня 1919 до липня 1919 ст. 176	4:00	2:50
III. Від липня 1919 до січня 1920 ст. 162	4:00	2:50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920 ст. 164	4:00	2:00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920 ст. 147	4:00	2:00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.) (в оправі)		3:50
Микола Галаган: З моїх споминів:		
I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4:00	1:90
II. Світова війна — розвал царату — українська революція ст. 196	4 00	1:90
III. 3-тий військовий зїзд — делегація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4:00	1:90
IV. Дипломатична місія в Румунії. — Дипломатична місія на Угорщині, ст. 296	6:00	2:00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III, IV том по 1:50 ст. 318		4:50
Олена Степанівна: На передодні великих подій. Переживання і думки 1912—1914 ст. 45	2:00	0:70
Михайло Костів: Джін-гісхан гряде, ст. 102	3:00	1:20
Д-р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1. XI. 1918—13. V. 1919 ст. 119	3:00	1:20
Д-р Іван Максимчук: Кожухів. Трагічна доля рештків УГА., ст. 100	2:80	1:10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі, оповід. ст. 156	3:50	1:50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8:00	3:50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14:00	6:00
Д-р Ганс Кох: Договір з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1. XI.—17. XII. 1919 ст. 55	1:80	0:80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Григорій Орлик, генерал Людвіка XV., ст. 208	7:00	5:00
І. Галічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919 ст. 100	2:80	1:20
К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6:00	2:50
Т. Г. Масарик: Світова революція, I. II., ст. 540	21:00	8:00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6:00	2:50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки ст. 231	5:00	4:00
Пекло на землі ст. 208	5:00	4:00
В. Леонтович: Хроніка Гречок ст. 136	3:50	1:70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя ст. 339	6:00	2:80
І. Борщак: Мазела, життя і пориви великого Гетьмана ст. 179	5:80	4:50
О. Попович: Відродження Буковини ст. 116	2:60	1:20
С. Левинський: Від Везувія до пісків Сагари ст. 84	3:20	2:00
Др. М. Рудницький: Правопис і літер. мова	1:00	0:50
А. Тарнавський: Історія IV. запорізького полку ст. 48	1:00	0:50
Видання без знижки:		
	для членів	
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни ст. 162	3:50	1:75
Степан Шухевич: Невідомий	4:00	2:00
о. Гайдукевич: Було колись ст. 110	1:80	0:90
В. Ласовський: Генерал Тарнавський ст. 192	3:50	2:00
Альбом У. С. С. II. наклад (з пересилкою) ст. 174		18:00
Річники Літопису за роки 1934, 1935 без оправі по зл.		10:00
в твердій полотняній оправі з золотими витисками по зл.		13:00

Друкуються:

Історія У. С. С.

Великий Співаник „Червоної Калини“.

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплекту облекшуємо сплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“, Львів, вулиця Зіморовича ч. 12. II. Почтова скринька ч. 43.